

፩/ቤቶች የሚመሩበትው መሪያዎች

አዘጋጅቱ:
ታደሰ ንጉስ
አለማየሁ ተገኘ

መግለጫ

ዘዕ

የክልኩ መግለጫ

ክፍል አንድ፡ የዳኝነት ነባነት መርሆ	1
መግለጫ	
1.1. የዳኝነት ነባነት ጥንገነት	1
1.2. የዳኝነት ነባነት ገዢታዣች	4
1.2.1. የዳኝነት ቅለሰብዎች ነባነት	4
1.2.2. ው-ሳምዎች ነባነት	7
1.2.3. ተቋማዊ ነባነት	8
1.3. የዳኝነት ነባነት ለምን?	10
የመወያዙ ጥያቄዣች	11
1.4. የዳኝነት ነባነት በኢ.ፌ.ዲ.ሪ መንግሥት፡- ከእለም አቀፍ ኮቃተኛ መመዘኛዣችና ከአንድንድ ሁንጻች ለምድ አንፃር	12
1.4.1. መግለጫ	12
1.4.2. የሰጣጥ ጥቦች	14
የመወያዙ ጥያቄዣች	15
1.4.3. አስተዳደርዎች ነባነት	16
1.4.3.1. የዳኝነት አና ደንብ ስሌ, ማረተዋዣችን የሚከተሉင် ነገኑት	16
የመወያዙ ጥያቄዣች	18
1.4.3.2. የበጀት ነገኑት	19
የመወያዙ ጥያቄዣች	20
1.4.4. የዳኝነት ምልመሰና ሲ-መት	20
የመወያዙ ጥያቄዣች	23
1.4.5. የሥራ ኮሙን የሰትናና ከሥራ መሰናበት ለመግኘት	24
የመወያዙ ጥያቄዣች	26
1.4.6. በቅ ክፍያ	26
የመወያዙ ጥያች	27
1.4.7. ዘመኔ-መርሆ ዕድገት	27
ማጠቃለያ የመወያዙ ጥያቄዣች	28

ክፍል ሁለት፡- የዳንነት ተጠቃሚነትና ግልዕነት መርህ	30
መግለጫ	
2.1. የዳንነት ተጠቃሚነት	31
2.1.1. የዳንነት ተጠቃሚነት ምንነት	31
2.1.2. የዳንነት ተጠቃሚነት ለምን?.....	33
2.1.3. የዳንነት ተጠቃሚነት ገዢዎችና አይነቶች በጠቅላላው	34
የመወያዙ ጥያቄ	36
2.1.4. የዳንነት ተጠቃሚነት በአ.ሸ.ድ.ሪ.	36
2.1.4.1. መግለጫ	36
2.1.4.2. የፌ/ቤቶችና የተቋማ ለሳሽ አውጭነው አካል ያለባቸው ተጠቃሚነት	37
2.1.4.3. የወንጀል ተጠቃሚነት	39
2.1.4.4. የዲጂፕሎም ተጠቃሚነት	39
የመወያዙ ጥያቄዎች	42
2.2. የዳንነት ግልዕነት	43
የመወያዙ ጥያቄዎች	44

ዋጋ ድጋፍ

ክፍል አንድ

የዳንነት ነባነት መርሆ

መግበያ

በዚህ የክርፌ መግበያ እንደተመለከተው ፍ/ቤቶች ያለበቸውን ስነመንግስታዊ
ተልካክ ለማውጣት ለመሩባቸው ከሚገባቸው መሰረታዊ መርሆች ወሰጥ አንድ
የዳንነት ነው:: የዳንነት ነባነት መርሆ ተግባራዊ ለማድረግ በቁ የህግ
ማዳቻቸው(legal framework) መኖር አለመኖሩን እንዲሆኝ ስለመርሆ ተግባራዊ
እራቀዥም በቁ ጉንዘብ ለመጨበጥ የመርሆ ምንነት:: ገዢታዊና የመርሆ አስፈላጊነት
በመጀመሪያ ጉልዕ መኖሪያ አለበቸው:: ከዚህም እንዲር የኢትዮጵያ ሥርዓት ለመፈተሽ
የዳንነት ነባነትን በተመለከተ አለም አቅፌ ይረዳ የተቀመጥ ቐቅተኛ መመዘኛውንና
የለሎች ፎርማ ለማድረግ መያዝ በቁ:: የዚህ የመጀመሪያ ክፍል አለማዋሁ
ይርሱ ነው::

አልማማች ይህን ክፍል ሲያጠናቁቁ:-

- የዳንነት ነባነት ምንነት ያስረዳለ::
- የዳንነት ነባነት ገዢታዊ ምን እንደሆነ ይገልጻለ::
- የዳንነት ነባነት አስፈላጊነት(ግብና ዓለማ) መንቀቀው ይገነዘባለ::
- የዳንነት ነባነት አለም አቅፌ ቐቅተኛ መመዘኛውን ምን እንደሆነ አንድ
በአንድ ይተነተናለ::
- የዳንነት ነባነት ለማስፈጸናና ለማረጋገጥ ለለዚ ፎርማ የዘረዝር ሥርዓት ምን
እንዲማማመስል በቁ ጉንዘብ የመዘጋጀለ::
- በኢ.ኤ.ኤ.ዲ.ሪ. ሥርዓት መንግሥት የዳንነት ነባነትን ለማስፈጸናና ለማረጋገጥ
ያለውን የህግ ማዳቻቸው ከለሎች ፎርማ ለማድረግ ይርሱ ይገኘል::
- የዳንነት ነባነት መርሆ ተግባራዊ እራቀዥም በተመለከተ በቁ ጉንዘብ
ይኖራቸዋል::

- የደመኩርስኩያዊ ለመግት ጉንባታ ወሰኑ ነኝ የሆነ የዳኝነት አካል የሚጠዥተውን ወማኝ ማና ተረድተው በቀርጭነት ለተግባራዋነቱ ይነሳል:: ይሰራለ::

1.1 የዳኝነት ነጥነት መንገት

የዳኝነት ነጥነት መርህ በበርካታ ለቁጥርኩል ዕቃች፡ መብቻ ከፍተኛ ታክራት ተሰጥቶት የተነገረለትና የተባይበት ጉዳይ ነው፡፡ በበርካታ ሲጠችም ህጻመንግስታዊ እውቅናና ጥቦች የተደረገበት መርህ ነው፡፡ ሆኖም ገን የዳኝነት ነጥነት ተለዋዋዣ ዕንሰ ስሳቢ በመሆኑ ስለዳኝነት ነጥነት መርህ መንገት ወጥ የሆነ ታርጉም የለም፡፡ ተከራዣች የዳኝነትን ነጥነትን በተለያየ መንገድ ለመግለፅ ጥናቸውል፡፡ ለምሳሌ እና ከርድና የዳኝነት ነጥነት ማለት፡-

“The degree to which judges actually decided cases in accordance with their own determinations of the evidence, the law and justice, free from the coercion, blandishments, interference or threats from governmental authorities or private threats.”

በተመሳሳይ መልከ ተኋና የቁጥርኩል ነጥነትን እንዲሆናልበትለው ገልጻቸል፡-

Judicial independence is the independence of judges in their judicial capacity from control by inappropriate external forces, pressures or threats.

የዳኝነት ነጥነት ማለት ዕቃች ካለምንም ወጪ ጥልቻ ገበነት፡ ተቆኘና ግዴታ የቀረበለቸውን ጉዳይ ሂሳብና ማስረጃ በቻ መሠረት በማድረግ ለመወሰን ያላቸውን ነጥነት እንዲሆነ ከላይ ከተመቀበለት ሁሉት ታርጉምች መረዳት ይችላል፡፡

ሁኖም ገን ከላይ የተመቀበለት ታርጉምች መለያ እያደለም፡፡ ታርጉምች የሚያተካራት በዚህና አስቀጥ ወይም በፍርድ አስጣው ስራሽ ዕቃ ያለው ነጥነት ለይ ነው፡፡ በዚህ መሰረት የዳኝነት ነጥነት ባለቤት (subject of independence) ዕቃች መሆናቸውን መረዳት ይችላል፡፡ንር ገን በዘመናዊ የዳኝነት ነጥነት ዕንሰ ስሳቢ መሰረት የዳኝነት

ነግነት ባለቤት የቃጥ በቻ ስይሆን ፍ/ቤቶችን እንደ ተቁም የሚያጠቃልል ነው:: ከዚህ እንዲር ከርከቶች አርክን የተባለ ቅዱሳ የቆኝነትን ንግነት ሲገልጻ::

“Judicial independence refers to the existence of judges who are not manipulated for political gain, who are impartial toward the parties of a dispute and who form a political branch which has the power as an institution to regulate the legality of government behavior, enact neutral justice...”

ከዚህ መረዳት እንደሚችሉው የቆኝነት ንግነት ባለቤት የቃጥና ፍ/ቤቶች መሆናቸውን ነው:: ከዚህ አኞች ሲታይ ይህ በላይከን የተሰጠው ተርጉም ሆኖ እቅድ ይዘት ያለው በመሆኑ ቅድም ሲል ከተጠቀሰት ተርጉምና የበለጠ ተቀብሪት ያለው ነው ለማለት ይችላል::

ለአው መታየት ያለበት ንጥል የቅረበለትን ጉዳይ ሲወሰን ነገ መሆን ያለበት ከማኑው የሚለው ነው:: ከላይ በኩር መፈጸም ከተኞች ይችላ ከተሰጠበት የቆኝነት ንግነት ተርጉምና መግንዘብ እንደሚችሉው የቅረበለትን ጉዳይ ሲወሰን ነገ መሆን ያለበት ከዚህ መግለጫ ከመንግስትና ከግለሰቦች አለአግባብ ጥልቂ ገበያ ተቋክና ጉልት ነው:: ከዚህ አንጻርም በመናዊ የቆኝነት ንግነት ጥንበት አሳይ የቅረበለትን ጉዳይ ሲወሰን ከእነዚህ አካላት ነገ መሆንን በቻ የሚያጠቃልል ስይሆን ከአሁባዊ ከሚደረግ ይችላት ነገ መሆንን የሚያጠቃልል ነው::

በተጨማሪም የቆኝነት ንግነት ዕንበ አሳይ በመናዊ አስተሳሰብ የቅረበለትን ጉዳይ ሲወሰን ከዚህ መግለጫ ከቅጥሙ ከሚመጣ አለአግባብ ጥልቂ ገበያ ተቋክና ጉልት ነገ መሆን በቻ መግለጫ ስይሆን ከዚህ መግለጫ ከበለጠ ከሚመጣ አለችም፣ በገዢናው ፍ/ቤቶች አርክን ከሚገኘ የቃጥና ከፍናው የሚከተለት የህግ ሥርዓትና ለያሳይት ከሚችል አለአግባብ ጥልቂ ገበያ ተቋክና ጉልት ነገ መሆንን የሚጠቃሚር ነው::

በአጠቃላይ የቆኝነት ንግነት ቅድም ሲል ይሰጠው የነበረው ተርጉምና በአሁኑ በመናዊ የቆኝነት ከሚደረግ አይደለም:: አገርቸውም ከሚከተለት የህግ ሥርዓትና ለያሳይት

ከሰበት የብር አኅያ ለዲኝነት ነግነት የተለያየ ትርጉምና ልሰጣች ይችላል፡፡ በእንደ
አገርም በተለያየ ገዢዎት የተለያየ ትርጉም ለማረመራ ይችላል፡፡ ለምሳሌ፡- አጭርኩን
መጥቀስ ይችላል፡፡ የዲኝነት ነጋነታም ይዘትም በየጊዜው አካይነት ስነዎች
እየተጨመሩበት ሰራ ትርጉም እየያዘ የመጣ ቁንድ ስሳቢ ነው፡፡ ሆኖም ግን መሰረታዊ
ይዘቱ (essence) እንዲያዘ ዘይታል፡፡

1.2. የዲኝነት ነግነት ገዢታወች

የዲኝነት ነግነት የተለያየ ገዢታወች (aspects) እንዲለት ካለው የዲኝነት ነግነት
ምንኑት አስመልክቶ ከተሰጠው ማብራሪያ መረዳት ይችላል፡፡ በዚ ተከራይዋች የዲኝነት
ነግነትን ገዢታ በሁሉት ይከፍልታል፡፡ እነዚህ-

1. የዲሞክራሲያዊ ነግነት
2. ተቁማዊ ነግነት ዓይነቶ

እንዲሁም የአፈጻጸም ያግዙ የዲኝነትን ነግነት በሂሳት ይከፍልታል፡፡ ለምሳሌ
ጥርፁዎች ሲሆን ሲተሸጠን መጥቀስ ይችላል፡፡ እንደ ፍርማ ሲሆን ሲተሸጠን
የዲኝነት ነግነት ገዢታወች፡-

1. የዲሞክራሲያዊ ነግነት (Independence of Individual Judges)
2. ወ-ሰጣዊ ነግነት (Internal Independence)
3. ተቁማዊ ነግነት ዓይነቶ፡፡ በዚህ ዓይነት የጥርፁዎች ሲሆን ሲተሸጠን አመካይነት
የምንከተል ይሆናል፡፡

1.2.1. የዲሞክራሲያዊ ነግነት

እንደ ፍርማ ሲሆን ሲተሸጠን የዲሞክራሲያዊ ባለቤት ሁሉት የሚከተሉት ዓይነቶች
/ከፍለው/ አለ-ት፡፡ እነዚህ ወ-ሰጣዊ ነግነት /decisional/ substantive/
functional independence/ እና ማለው ነግነት (personal Independence)
ዓይነቶ፡፡ ወ-ሰጣዊ ነግነት የዲሞክራሲያዊ ነግነት ተግባራቸውን ለየከናወነ ያላቸውን
ነግነት የሚመለከት ነው፡፡ እንደ ሲተሸጠን ወ-ሰጣዊ ነግነት ማለት፡-

*“Decisional independence means that in the making of
judicial decisions and exercising other official duties,*

individual judges are subject to no other authority but the law.

ዶና በአንድ ገዳይ አይ ወሰኑ ለመስጠት ከተከራከረ ወገኖች በከል ክማቅርብ ከርከታ
ፍሩ ነገር ማስረጃና ለገዳዎች አግባብነት ካለው እና በስተቀር ለሎች ነገሮች ተቆና
ለያሳይሩበት አይገባም፡፡ በዘመኑ መስረት ወሰኑናም ነገሮች ወሰኑ አስጥጣም ሆነ የወሰኑ
አስጥጥ ፈደት ክማንኛውም መንግስት አካላ፣ ባለሥልጣን ጉለሰብ አለአግባብ ጥልቂ
ገበብ፣ ተጽእኖና ጉፈት ነፃ መሆንን የሚጠየቁ ነው፡፡ የና የቀረበለትን ገዳይ ሰውስኑ
ከፊነይ አካላት ተስማዘ ወይም መመሪያ መቀበል የለበትም፡፡

በተጨማሪም ወ-ሳይሮች ነገሱት ከዚህው የግል ፍላት-ኩ ስሜትና እድሉ ነፃ መሆኑን
የሚጠረቅ ነው፡፡ ይች በሚቀርብለት ጉዳይ ገዢ ምንም ፍላት የለው ገለልተኛ ወ-ሳይ
ሰጠ መሆን አለበት፡፡ ሂሳብ በፍ/ቤቶችና በዚች ገዢ እምነት እንዲኖረው ይች
በሚውስኑው ጉዳይና በፍርድ አደጋ፡ ገዢ ገለልተኛ ሆኖ መገኘት በቻ ለይሁን ገለልተኛ
ሆኖ መታየትም አለበት፡፡ ይች ገለልተኛነቱን ጥያቄ ወ-ሳይ ለመስጠት ከሚችለ
ተማራረተና ምግባር ሁሉ መቆጣጥ ወይም ሲሆን ማግለጫ ይጠበቅበታል፡፡

ው-ሳኔዎች ነገነት አስፈላጊነት የበለጠ የሚገለው ከተከራከረ ወገኖች ውስጥ እንደ
የመንግሰት አካል ወይም ጉዳይ የመንግሰትን ተቀም የሚገኘ ወይም ከፖ.ለተክ ዝር
ተያያዘነት ያለው ሰሆን ነው፡፡ ይኸ ተከራከረ ወገን ማን ይህንን ማን በግዳይ ገይ
የማሰጠው ትዕዛዝ ወይም ውሳኔ የመንግሰትን ተቀም የሚገኘ ይህንን አይሁን የፌ/ቤትን
ገለጻተኝነት የመጠበቅ ግድጋት አለበት፡፡ ይኸ በፊትኝነት ሥራ ሂደት ውስጥ የእከላነት
መርህን ተግባራዊ በማድረግ የአገግ በገዢነትን የሚረጋገጥ ግድጋት አለበት፡፡ ይህ
ማንኛውም ይኸ የፊትኝነቱን ሥራ ሰያከናውን ለመራበት የሚገባውና ለተግብረው
የሚገባ መርህ ነው፡፡ በተጨማሪም ይኸ እንደን ጉዳይ ሰውስን የሚፈጸመው ነገር መኖር
የለበትም፡፡ የአገግ በገዢነትን ከሚረጋገጥና ከሚሰራን ወጪ ለሌ የተለየ ተቀም
ለማረመጃ የቆመ መሆን የለበትም፡፡ እንደ ተከራ ይሁን በተመለከተ እንደሚከተለው
በጥሩ ሆኑ እስቀል አልቀምበታል፡፡

“The judge should decide cases solely based on the law and the facts that are applicable without regard to

political or popular pressure,... fear of intimidation or special interests.”

በለላ በከ-ል ገብዕ ነግነት ከዳታቸው የሆኑን በመን ቅስትናና ቁልጠናና ስ-መትና እድገትና
በወ-ወ-ርና የዳስተላጊ እርምጃና ከሥራ ማስናበት እና ከክፍያ ገር የተያያዘው ነው፡፡
ጥሪፋስ ስ-ምን ስ-ትሬት ገብዕ ነግነት እንደከሚከተለው ገልጋቸል፡፡

By personal independence of judges is to mean the enjoyment by individual judges of judicial terms of office and tenure free from the undue or improper influence and control of the political branches.

የዳታቸውን የሆኑን ከአገልግሎት ወይም አገልግሎት እና
እንዲመሰረት ማድረግ ከዳታቸውን ነግነት መርህ ገር የሚጠቀው ነው፡፡ ይኛ
የኩል ነገር ማስረጃና አግባብነት ካለው ሆኖ ላይ ተመስርቶ እንዲውሉን
ሁኔታዎች ሁሉ መመቻቸው አለበቸው፡፡ ከዚህ ውስጥ የዳታቸው ገብዕ ነግነት ቅስትና
እንዲኖረው ማድረግ እንደ ነው፡፡ ገብዕ ነግነት የዳታቸው የሆኑን በመን ካለው፡፡
የመንግባት አካላት አለአግባብ ተገኘናና ቁጥጥር ነፃ እንዲሆን የሚጠይቷል ነው፡፡

የዳታቸው ቁልጠናና ስ-መትና ዕድገትና ከወ-ወ-ርና የሆኑና የዳስተላጊና ከሥራ
ማስናበት ሁርጻት እና ለለም ሁሉ የአገልግሎት ለደረግለዋው እንደሚገባ፡፡ የዳታቸው
ነግነት መርህ ይጠይቷል፡፡ እንደ ዕጋል ይኝ እንደ እንደሚመለመልና ለሽ-መት
ለያበቀ የሚችሉ መስፈርቶች ምን እንደሆነና ባሮው አካል ማን እንደሆነና የሽ-መቱ
በወ-ወ-ርና ለመን የህል ገዢ እንደሆነና ይኝ ከተኩሙ በኋላ ዕድገትና ከወ-ወ-ርና በወ-ወ-ርና
መስፈርት እንደሚከናወን የዳስተላጊ እርምጃ ሁርጻትና ከሥራ ለያስናበቱ የሚችሉ
ምኩንያቶችና ለለም ነጥቦችና የሚደናገግ ገልጋ አገልግሎት መኖር አለበት፡፡

1.2.2. ውስጥዕ ነግነት

ዋስጥዕ ነግነት በቅርቡ ገዢ ውስጥ ት-ከ-ረት እያንና የመጣ የወቻነት ነግነት ለለው
ገጽ ነው፡፡ ውስጥዕ ነግነት ይኝ የቀረበለትና ጉዳይ ለውስና ካበላይ አለቸ፡ ካበላይ

፩/ቤቶች እርከን የሚገኘ ደቃቃና አብረው ከሚሰሩት የሥራ ባልደረበቸ አለአግባብ
ተጀክኖና ግዴታ ነገ መሆንን የሚመለከት ነው::

ወሳኑም ነገነትን ኢንዱን ለማድረግ ወሰጣዊ ነገነትንን መረጃዎች አለበት:: ቅሉትን
በአገባበት ለመሞራት:: ፍራ ነገሮችን እና አገባበት ያለውን ሁኔታ ለይቶ ተጠወችን ወሰኑ
እንዲሰጥ ደኝው ከበላይ አለቸቱ:: አብረውት ከሚመሩ ደቃቃና አለአግባብ ተጀክኖና ግዴታ
ነገ መሆን አለበት:: የነፃነቱ ለማት ማንኛውም ሁኔታ የተለያየ ለሆን ይችላል:: እናደ ደኝ ጉቶ
በሚሰየምበት ቅሉት የዳኝነት ተግባሩ በቻለው ለተሰየሙ ደኝ የተተው ነው::
በተመሳሳይ እርከን ላይ የሚገኘ ማንኛውም ደኝ ወይም የበላይ አለቸ ደኝው የየዘዴዎች
ገዳይ አስመልክቶ መመሪያ ወይም ተጀክ እንዲያሳይር መፍቃድ የለበትም:: የዳኝው
የሥራ ባልደረበቸና የበላይ አለቸ ደኝው በተወስነ መንገድ ገዳይ እንዲወስኑን ማማባባት
የለቀቸውም:: በስነ ስርዓት ገዳሮች ላይ የሚሰጠ በይኖች ወይም ተኩለዋቸው ወይም
ወሳኑም በቻለው የተሰየሙ ደኝ መሆን አለቀቸው::

ከእናደ ደኝ በለይ በሚሰየሙት ቅሉት እያንዳንዶ ደኝ ስብሰቢም ይህን የግራ ወይም
የቀና ደኝ በሚቀርቡው ገዳይ የሂሳብ አቅም የሚሸማድ ነባነት አለው:: በወይደገት ገዴዎ
ሆነ በወሳኑ አስቀበ ሂደት እያንዳንዶ ደኝ ፍራ ነገሮችን አገባበት ያለውን አገ
በተፈፋው መንገድ ያለውን ሲሳብ የሚገዢበቸና በአገባበው ወሳኑ ሲሳብም
ከልተስማማ የሐሳብ ልዩነቱን የሚሰፈር ነገነት ለተረው ይገባል::

በተጨማሪም እናደ ወይም ከእናደ በለይ የሆነ ደቃቃና የሚሰየምበት ቅሉት ደቃቃና
ከእለቀቸቸውና ከበላየቸቸው አለአግባብ ተጀክና እና ቁጥጥር ነገ መሆን አለቀቸው::
የ፩/ቤቶች ተረከራንተቸ፡ ስብሰቢ ደቃቃና በለይናው ቤ/ቤት እርከን የሚገኘ ደቃቃና
ለለች ደቃቃና እናደን ገዳይ ሪፖችው በሚፈለገት መንገድ እንዲወስኑ ተጀክና ማድረግ
የለቀቸውም::

በመጨረሻም በደቃቃና ላይ የሚድረግ አስተዳደሩዋ ቁጥጥር፡ የገዳሮች እያያዘ
የሚመለከቱ አስተዳደሩዋ መመሪያውን ወሰጣዊ የዳኝነት ነባነት ጋር የሚይጠሩ
መሆናቸውን ለጠ ማለት ያስፈልጋል::

1.2.3. ተቁማዊ ነጥነት

የመንግስት ሲልማንን በሆነት ማለትም እና አውጭ፣ ሆኖ አስፈላጊዎች ሆኖ ተርጓሜ በለው መከፋፈል የተለመደ ነው፡፡ የ/በቶች ሆኖ ተርጓሜ አካል ፍቃው፡፡ የፌ/በቶች ተቁማዊ ነጥነትም ከዚህ የመንግስት ሲልማን ክፍፍል ወር የተያያዘ ነው፡፡ ከዚህ አንቀጽ እናይ መሆኑ ተቁማዊ ነጥነትን እንደሚከተለው በጥሩ ሆኖታ ገልጻቸል፡-

Institutional independence of the judiciary means that the judiciary is not subject to pressure from either the executive or legislature and is not subordinate to either of them particularly in the area of administration of courts.

ከዚህ አገልግሎት እንደምንረዳው ተቁማዊ ነጥነት የ/በትኑ እናይ ማስተኞች የመንግስት አካል መቆቻዎና መኖርን በቻ የሚመለከት ስይምን ካሳው አውጭና ካሳው አስፈላጊዎች ተወስና በተለይም የ/በትኑ ማስተኞቸር በተመለከት ነፃ መሆኑን የሚጠይቷ ነው፡፡ በለለ አነጋገር ተቁማዊ ነጥነት የ/በት እናይ ተቁም ካሳው አውጭና ካሳው አስፈላጊዎች አካል ተወስና ነፃ ሆኖ የራሳኑን የውሰኑ ጉዳይ ለመወሰን ያለውን ነጥነት የሚመለከት ነው፡፡

የፌ/በት የሚስተኞቸር ነጥነትም ሆኖታ አበይ ክፍለውች አለት፡፡ እነዚህ ድምሮችና ድጋፍ ለጠቅ ስራተኞችን የሚስተኞቸር ነጥነትና የፋይናንስ ወይም የበቻ ነጥነት ፍቃው፡፡ ዓይነትን የሚስተኞቸር ነጥነት የዓይነት ምልመሰ፡፡ ስሙት፡፡ አውጭ፡፡ እድገት፡፡ ዘረተለን፡፡ ከሥራ ማስናበት፡፡ ደሞክሪ ሌሎች ጥቁማ ጥቁማችና እንዲሆም ድጋፍ ለጠቅ ስራተኞችን የሚመለከት ነው፡፡ የፋይናንስ ወይም በቻ አስተኞቸር ነጥነት ደግሞ የ/በቶች የሚያስፈልጊቸውን በቻ መጠን ጉምት አዘጋጅተው ለሚመለከተው አካል እንዲወደቁ ማቅረብና በቻ ተቁም አበይ ለጠቅ ስራተኞችን ከፍድ አስፈላጊዎች አካል ጥልቻ ጉባኤት ወጪ በቻ የሚስተኞቸር ነጥነትን የሚያጠቃልል ነው፡፡

ከፍ/ቤቶች ተቋማዊ ነባነት ምርመራ የሚገልጻው ጥያቄ ፍ/ቤቶችን ማን ያስተካድር የሚለው ነው፡፡ የፍ/ቤቶች የሚሰተካድር ቤሌሬነትን በተመለከተ የተለያየ ቅዱስ አሉ፡፡ እናደ ትርሃስ ስምን ሰራተኞቸት አሬት አሬነት የፍ/ቤት አስተካድር ቅዱስ አሉ፡፡

አንድናው the exclusive judicial responsibility model የሚበለው ነው፡፡ በዚህ ቅዱል ፍ/ቤትን የሚሰተካድር ቤሌሬነት መፈልጊዜ በሙሉ ለፍ/ቤት የተተወቃ ነው፡፡ ይህ ቅዱል ሁሉት ጊዜ ቅዱል አሉ፡፡ እናድናው individual ቅዱል ሲሆን በዚህ ጊዜ ቅዱል ፍ/ቤትን የሚሰተካድር ቤሌሬነት ለእናደ ያኩ የተተወቃ ነው፡፡ ለምሳሌ ንብረቱ ሰራተኞቸው collective ቅዱል ሲሆን በዚህ ጊዜ ቅዱል ፍ/ቤት የሚሰተካድር ቤሌሬነት ከፍ/ቤት ተወጥቶ ለተቋቋሙ አካል የሚሰጥ ነው፡፡ ለምሳሌ የአማርኛን ልደጋል ፍ/ቤት፣ ማረጋገጫ ማስተካከልን መጥቀስ ይችላል፡፡

ሁሉተኞቸው the exclusive executive responsibility model የሚበለው ነው፡፡ ይህ ቅዱል የእናድናው ተቋራኒ ነው፡፡ በዚህ ሁሉተኞቸው ቅዱል ፍ/ቤትን የሚሰተካድር ቤሌሬነት ለእናደ አስፈላጊው አካል ነው፡፡ ለምሳሌ የርወይና አስተራይን መጥቀስ ይችላል፡፡

ሁሉተኞቸው ቅዱል a shared executive judicial model የሚበለው ነው፡፡ በዚህ ቅዱል መስራት ፍ/ቤትን የሚሰተካድር ቤሌሬነት በእናደ አስፈላጊውና በፍ/ቤት የተከናወል ነው፡፡ በዚህ ቅዱል መስራት የሚሰተካድርና ቤሌሬነት ከፍናል በነገዢ ሲሆን ይችላል፡፡ ለምሳሌ-ቁርመንና ክፍያ የገዢዎችን ፍ/ቤት የሚሰተካድር ቤሌሬነት የፍ/ቤቶች ሲሆን የበታቸዋቹን ፍ/ቤቶች የሚሰተካድር ቤሌሬነት ይግሞ የእናደ አስፈላጊው ነው፡፡

አሬተኞቸው ቅዱል a multi-branch responsibility model የሚበለው ሲሆን በዚህ ቅዱል መስራት ፍ/ቤትን የሚሰተካድር ቤሌሬነት ከፍ/ቤትና አስፈላጊ ከሠነተኛው የመንግስት አካላት ማለት-ም ከእናደ አውጭ ወይም/እና አካል አስፈላጊውና እናዲህ-ም ከሉለ አካል ለምሳሌ ከጠበቀች ማህበር ወይም ከሉለ አካል ተከራክሩ ከፍል የተወከለ ለወች ለተወጥ አካል የተሰጠ ነው፡፡ ይህ አካል በርድ፣ ከሚሽን፣ ከንፃረን፣ የዳቃች ገብኬ ተብሎ በተለያየ ለም ይጠራል፡፡ ለምሳሌ፡- ከተኩ አማርኛ ሁገድ እርዳታና በራዘጋል ከምዕራብ አውጭ ይግሞ ሰጪና ማረጋገጫ መጥቀስ ይችላል፡፡ በምዕራብ አውጭ ሁገድ የዳቃች ገብኬ አካል

አስፈላጊዎች በፍ/ቤቶች ላይ ያለውን ሥልጣን ስመገኘት የተቋቋሙ ነው:: በዚህ መሰረት የዳቶች ስመት:: ዕድገትን ሥልጣን ከዚህ አስፈላጊዎች ወጪ በማድረግ ሲሆን ለታለ ተቋም እንዲሰጥ ተደርጓል::

አንድ የራሳቸው ሌዩ ሁኔታ ያለቸውን የዚህ ስርዓትና ታሪክ ላይ በመመከራት ከላይ የተጠቀሰትን እንዲን ወይም ሁሉቱን በማጣመር ወይም ለሎች ተመሳሳይነት ያለቸው ባሞዶሎችን ለመጠበቅ ይችላል:: ሆኖም የጊዜ የባሞዶሎች ምርመራ ፍ/ቤቶች ለጥራቸው በሚቻልው ነገሱት ላይ የራሳን አለታዊ ወይም አውንታዊ ተክኖ ለጥራው ይችላል::

በተጨማሪም የዳኅነት ተቋማዊ ነገሱትን ለመጠበቅ ለሎች ለተገበሩ የሚገባቸው መሰረታዊ መርሆች አሉ:: ከእነዚህ ወሰኑ ከመደበኛ ፍ/ቤት ወጪ ቤትያዊ ፍ/ቤቶችን ማቋቋምን የሚከለከል መርሆ (the principle against ad hoc courts) እና ከውሳኔ በጃላ ያለ የዳኅነት ነገሱት መርሆ (the principle of post-decisional independence) ለመቀበል የሚቻል ተቋሙ:: ከውሳኔ በጃላ ያለ የዳኅነት ነገሱት መርሆ በስሳትም የመንግስት አካላት መከከል ያለ የሥልጣን ከፍተልን መሰረት በማድረግ የዚህ አስፈላጊዎች አካል የፍርድ በት ወሰኑን የመፈልግም የደህንና በፍርድ አፈጻጸም ሂደት ላይ ባንያም አይነት መሰናከል እንዲይፈጥር የደህንና የሚቻል መርሆ ነው::

1.3. የዳኅነት ነገሱት ለምን?

ነፃ የሁነ ፍ/ቤት የዚህ በለይነት መሰረታዊ ገዢና ለፊጥኩራሳያዊ ሥርዓት መኖር ቅድመ ሁኔታ ነው:: የፊጥኩራሳያዊ ሥርዓት ወንጀው ባሻረ ደንብ የሰበአዊ መብቶች መከበርና መረጃን ነው:: መሰረታዊ መብቶችና ነገኑቶች በኢት-መንግስት ወይም በለለ ሲቀ መደንጋጌቸው በቻ በራሳ ለመብቶች መረጃን ወሰኑና ለሆነ አይችልም:: እነዚህ መብቶች ዕውን ይሆኑ ዘንድ ነፃ ፍ/ቤት መኖር አለበት:: ነገሱት የለለው ፍ/ቤት የሰውችን መሰረታዊ ለሰበአዊ መብቶች እንዲረጋገጥ ለያደርግ አይችልም::

በዚህና በመንግስት እንዲሆናም በለዋና መከከል ባለ ባንኩነት ስብሰብ የሚነስ የፍት-አብበር ወይም ወንጀል ከርከበችን ገልጋተናና ነፃ ሆኖ አሌበት ለሰተ የሚቻል ፍ/ቤት በለለበት የዚህ በለይነት ለረጃን አይችልም:: የዚህ በለይነት ባለተረጋገጠበት

Judicial independence is a means toward a strong judicial institution. Strong judicial institution is a means toward securing the basic goals of people: human liberty and a reasonable level of prosperity.

በማለት በተከከል እስቀምጣታል::

የዲኝነት ነፃነት ለአንበሳት-መንተና ለአከራማዊ እድገት መሰረት ነው፡፡ ሂጻብዳ
ባለአብዛኛው በፍ/ቤቶችና በቅዱች ገዢ እምነት እንዲኖረው በእኔና ህገር ውስጥ የዲኝነት
ነፃነት መሰራትና መረጃዎች ወሰኝ ነው፡፡ ለላይ ለለዲኝነት ነፃነት አስፈላጊነት ገዢ
ምንም ክርክር የለም፡፡ ተያቄው ያለው የዲኝነት ነፃነት ስፍትና (extent) እና ተግባራዊ
አፈጻጸም ገዢ ነው፡፡

የመወቃቅ ተያቄዎች

1. የዳንኑት እጣት መሰረታዊ ዓለም ምንድነው?
 2. በወሳኑያዊ ነገሱትና ግለዋ እጣት መከከል ያለው ግንኑትት ምንድነው?
 3. የዳቃቻን የሥራ ዘመን እንደሆነ ወሰኑትና እንዲኖረው ማድረግ ይችላል?
 4. በወሳኑያዊ ነገሱትና ወሰኑዋ እጣት መከከል ያለው ተመሳሳይነትና ለያነት ምንድንነው?
 5. የተቋማዋ እጣት ወር አለማው ምንድንነው?
 6. በተቋማዋ ነገሱትና በሌሎች የዳንኑት እጣት ግዢታዣች መከከል ያለው ግንኑትት እንደሆነ ይገለባል?
 7. ፍ/ቤትን የሚሰጥዎች ታላሏት በተመለከተ የተለያየ ቅዱስዎች እንዲለ ከለይ ተመልከቻል፡፡ የእኔያንዱን ቅዱስ ተጠናን ይከማ ነጥቷ ምንድን ያቸው? እናይ በእኔድ ወይምት ይደረጋበት፡፡

1.4. የዳንነት ነገሱ መርህ በኢ.ፌ.ዲ.ሪ መንግስት፡- ከእለም አቀፍ

በቅተኛ መመዘኛው ከእንዳንደ ስጋፍ ልማድ እንዳር

1.4.1 መግቢያ

ቁልም ሲል እንደተጠቀሰው የዳንነት ነገሱ በእለም አቀፍ ያረዳ ከፍተኛ ተቀባይነትና ትከራቸት ያገኘ መርህ ነው፡፡ ሲለአስፈላጊነቱ አለም አቀፍ መግባባት (global consensus) መኖሩን የተለያየ አለም አቀፍ፤ ሆነሬዊ የሕግ ሰነዶችን ማያዣ፡ በቁልም ነው፡፡

በለላ በክል በሀገር መካከል ባለው የፖ.ለተኩና የሕግና የኢትዮጵያ ለየነቶች የመርህ ይዘትና ተግባራዊ አፈጻጸም ያረዳ ይለያየል፡፡ የፌ/ቤቶች ነገሱ ያረዳና ሰራተኞች ከሁር ሁኔታ ይለያየል፡፡ የዳንነት ነገሱን ለማረጋገጥ ሁገር የሚከተሉት ሰራተኞች እንዲሁ የተለያየ ነው፡፡ ይህ ማለት ዓን በእለም አቀፍ ያረዳ ይለያም ይኩለም የንግድ መግባባት የተደረሰበቸው የዳንነት ነገሱ መሰረታዊ መርሆችና መመዘኛው የለም ማለት እያደለም፡፡ የተባበሩት መንግስት የፌ/ቤት ነገሱ መርሆ ላይ (The United Nation’s Draft Principles on the Independence of the Judiciary((1981)

በመግቢያው ውስጥ ይሸን፡-

“Notwithstanding the diversities of political systems and legal mechanism in different countries there is a basic and substantial consensus on the principles and minimum standards relating to the independence of justice in the constitutions and legal systems of the world”. በማለት ገልጋጋል፡፡

በዚህ አገልግሎት በሀገር መካከል የፖ.ለተኩና የሕግ ሥርዓት ለየነቶች እንደተጠበቀ ሆኖ ሲለ የኩነት ነገሱ መርህና ገቅተኛ መመዘኛው መሰረታዊ የሆነ መግባባት አለ፡፡ እነዚህ የዳንነት ነገሱ መሰረታዊ መርሆችና መመዘኛው በሚከተሉት አለም አቀፍዋ ይዘት ባለሙያ ሰነዶች ውስጥ ተከተው ይገኘለ፡፡

1. የተባበሩት መንግስታት የፍ/ብት ነገናት መርሆች ላቀቁ (The United Nations Draft Principles on the Independence of the Judiciary) (1981)
2. የአለም አቀፍ መብቻች ማህበር የዳኅነት ነገናት ገዢታዊ መመዘኛዎች (The International Bar Association and Minimum Standards of Judicial Independence) (1982) ("New Delhi Standards")
3. የሞንቴሪଓል ፕሮፋሰ ነገናት ሁሉ አቀፍ መግለጫ (The Montreal Universal Declaration on the Independence of Justice) (1983) ("Universal Declaration")
4. የተባበሩት መንግስታት የፍ/ብት ነገናት መሰረታዊ መርሆች (The United Nations Basic Principles on the Independence of the Judiciary)
5. የፍ/ብት ነገናትና ገልጋተኞች ሁሉ አቀፍ መግለጫ ላቀቁ (Draft Universal Declaration on the Independence and Impartiality of the Judiciary) (1989)

የዳኅነት ነገናት መሰራተኞች ለማረጋገጥ የሚረዳ መሰራርቶች በእነዚህ ሰነድች ወሰጥ ተከተው ይገኘለ:: እነዚህ ሰነድ የአስተዳደርነት ስህረ ባይኖረውውም የዳኅነትን ነገናትን ለማስፈጸም ለመሰኑ የሚገባውን እርምጃዎች ወይም ሁጻዊ ለከተሉት የሚገባው ለሰላም የሚጠቀሙ በመሆናቸው መቀሚታቸው የገዢ ነው:: በተጨማሪም የፍ/ብቶች ማቅረቢያ ተጨማሪም እየተገበሩ ያለ ሁጻዊ ማቅረቢያ ተጨማሪም የሚገለውን ወጪታማንት ለመመዘኛ መሰራርቶች እየተጠቀሙበት ይገኘለ::

በዚህ ዓይነቶም በኢ.ዲ.ዲ.ሪ ሥርዓት መንግስት የዳኅነት ነገናት መርሆ ተግባራዊ ለማድረግ የተወሰኑት ወይም እየተወሰኑ ያለት እርምጃዎች ቀን እንደሚመለለ ተከተሉት ወገኖች በመጨበጥ ከላይ በተጠቀሱት ሰነድ ወሰጥ የተቀመጣ መሰራርቶች ላይ የምንመሰረት ይሆናል::

በእነዚህ ሰነድ ወሰጥ የተከተሉት አለም አቀፍ የዳኅነት ነገናት ገዢታዊ መመዘኛዎች የሥራ ወሰኑና በቁ ከፍ, እና ሂሳብ መንግስታዊ ጥብቃ የፍትአብዕር እመኒቴ የውሳኔ አስተዋና ሂደት ከበላይ አለቆች ማልቂ ገበኑት እና መሆኑ የፍርድ ቤትን ወሰኑ

በማስረጃዎች በት-ል የአገልግሎት እንባጥ ወደፊት ተመልሰ የሚሰራ አገልግሎት አለመናርተ
ግልጽ የሆነ የሥነ ምግባር ይጋበታ አስተካክለዋ ነገነት ነው፡፡ ገልጽና ተጨማሪ
የእድገት መመዘኛዎች እና ለለምትም ይገኘበታል፡፡ ሆኖም የገንዘብ ነገነትን ከማስፈጸም አኩላው
በዚህ ድጋፍ ማቅረብ ስለማይችል በሀገራችን የቆኝነት ነገነትን ከማስፈጸም አኩላው
አገባበነት ለኖረቻው የሚችሉትን የአገልግሎት ወደፊት አስተካክለዋ ነገነት የቆኝቸ
ጥመልመልና አይደረም፤ የሥራ ዘመን ወደፊት በቁ ከፍያ የቆኝቸ የቆኝቸ ከስራ ማስቀበት
ሁርጋት በቁ የጥንቃመለከት ይሆናል፡፡

1.4.2. የእናገ ወሰኑ

የዲኝነት እናት ለማስፈንድ በመጀመርያ መውሰድ ያለበት እርምጃ ለዲኝነት
ነገነት የአገልግሎት ተቋም የተዘረዘሩት መንግስታት የፍ/ቤት ነገነት መሰረታዊ
መርሆዎች ማረጋገጫ የዲኝነት እናትን ለማስፈንድ ለዲኝነት ነገነት አጋዋጥ ጥበቃ ማድረግ
እንዲለባቸው ይደኅግጡል፡፡ ይህም በስነዱ እንቀጽ 1 ሁር እንደሚከተሉው ተቀምጣል፡

The independence of the judiciary should be guaranteed by state and enshrined in the Constitution and the law of the country.

በዚህ አገልግሎት መሰረት የዳኝነት ነዋንት በመንግስት ወስትና ለተጨማሪ ይገባል:: የዳኝነት
ነዋንት መርሆም በሁገራቱ አገልግሎት ወይም በሁገራቱ አገልግሎት ወይም ለተጨማሪ ይገባል::

በዚህም ሁኔታ ለደንበት ነገሱት መርሆ አገመንግስታዊ እውቀናና ተብቻ አድራሻዋል፡፤
በዚህ መሰረት የዳቶች የሥራ ሲመን ወሰንተና ገመትና ከሥራ መሰናበትና ይሞላና
ለሎች ጉዳዮች በአካን መንግስታዊው ወሰኖች እንዲከተቱ አድራሻዋል፡፡ ለዚህም
የእውቅትራለያ በረከላል የጋንዘኑ ልረንስዎች ይመርናና የበልጀም አገ-መንግስት
ለምሳሌ መጥቀስ ይችላል፡፡ እንዲሁም አገሮች ይግባኝ ወደ አርባር ስይበት የዳንበት
ነገሱት መከበሩን በቻ ይገልጻል፡፡ ይህ አይነት ተብቻ በፈላጊ አገ መደገናን ይጠይቷል፡

በአጠቃላይ የዳኝነት ነገናትን ለማስፈጸም የዳኝነት ነገናት ገዢታዎች አጋጣጥ ተበቃ
ለደረግግብቶው ይገባል፡፡ እነዚህ የዳኝነት ነገናት ገዢታዎች ቅድም ስል በተጠቀሰ አለም
አቀፍ፡ ሰነዶች እውቅና ተስፋቶችዋል፡፡ ለምሳሌ ወ-ሳይሮች ነፃነትን በተመለከተ የተባበሩት
መንግስታት የኩ/ቤት ነፃነት መስራታዊ መርሆች እንደማሻከተለው አስቀምጣቸል፡፡

The Judiciary shall decide matters before them impartially on the basis of facts and in accordance with the law, without any restrictions, improper influences, inducements, pressures, threats of interferences, direct or indirect from any quarter or for any reason..

ከዚህ መረጃ ተ እንደሚታለው የቃቃቸውን ገዢ ሲመስኑ ክልፍናም ወሰንነት፤ አለአገባብ ተወስና፤ ማስፈጸሱት፤ መናገድ ጥልቂ ገበኑት በቀረበዋው ፍቃ ነገርና ማስረጃ በቃ ወሳኔ መስጠት እንዳለባቸው የቃቃቸውን ነገኑት መርሆ አጥብቆ ይጠይቷል፡፡ በቃቃቸውን ነገኑት መርሆ ወሰጥ ወሳኔያዊ ነገኑት ቅልፎ በታ አለው፡፡ *Decisional independence is sine qua of the judicial function.* ክልውሳይያዊ ነገኑት የቃቃቸውን ነገኑት መርሆ ትርጉም አላማ ነው፡፡

የመወያዙ ጥያቄዎች

1. በኢ.ዲ.ኤ.ሪ አገልግሎት ሥርዓት ለቃቃቸው ነገኑት ሁሉም ገዢታዎች አጋዋጥ ተደርጋል? ተደርጋል የሚባል ከሆነ እያንዳንዱን የቃቃቸውን ነገኑት ገዢታዎችን ለማጠናከር በአገልግሎቱ የተወስኝ እርምጃዎች የሚን የሚን እንደሆነ እንደ በአንድ ወይደት ይደረግበት፡፡
2. የቃቃቸውን ነገኑትን አጋዋጥ ተደርጋል በማድረግ አካላ በኢ.ዲ.ኤ.ሪ ሆነ መንግሥትና ካክልል መንግስት ሁማመንግስት መከከል ያለው ግንኝነት እንደ ይገልጻል?
3. የቃቃቸውን ነገኑት መርሆ ማከበርና ማከበር የሚን ተሳናት ነው?

1.4.3. አስተዳደርዎ ነገኑት

አስተዳደርዎ ነገኑት ፍ/ቤት እንደ ተቋሙ የቃቃቸው ያቃቃቸው ይጋፍ ሰጪ ሰራተኞቸውን እንዲሁም በቃቃቸው በማስተዳደር ልማድ ያለውን ነገኑት በዋናቃቸው እንደሚመለከት ቅድም ሲል ተመልከቸል፡፡

1.4.3.1. የቃቃቸው ያቃቃቸው ሰጪ ሰራተኞቸውን የማስተዳደር ነገኑት

እንደ አለም አቀፍ የዳኝነት ነገናት ብቻ ስርዓት መመዘኛውን ፍ/ቤት የሚሰጥኝር ወናው ቤሉንት ይጋኙ ሰጪ ሲሆን ቤሉታዊነትን ማያዣድ ለቅ/ቤት ወይም ካና/ቤትና ካለለች አካላቶች ለተወጣው አካል መስጠት አለበት፡፡ በዚህ አካል ወሰኑ ካና/ቤት የሚወከለ ሰወች አብላማዎችን ቁጥር መያዝ አለባቸው፡፡ በዚህ መመዘኛ መስረት የዳቃች ጥልሙና ስመትና ነውውሮች እድገትና ይሳተሉን ካሱል ማስኖበት እንዲሆም ይጋኙ ሰጪ ሲሆን ቤሉታዊነትን መቆጠርና ካሱል መስኖበት ከአግ አስፈላጊዎች አካል ወሰኑ መሆን አለበት፡፡

በላይ በተላለ የቆየ የዳቃችኬልኩ ቤትና ለምድ ባለቤት የዳቃችና ስመትና ዕድገት ካና/ቤት ወሰኑ በሆነ አካል እንዲከናወን መሆኑ ከዳኝነት ነገናት መርሆ የር እንደማይሆው በአለም አቀፍ መብቻ ህቃትና የዳኝነት ነገናት መመዘኛ ወሰኑ ተመልከቱል፡፡ ይህ ማለት ገን የዳቃችኬልኩ ባህል ባልዲበረሻው ሂሳቦች የዳቃችና ለለች የመንግስት አካላቶች በፍትህ አስተካድር ወሰኑ አይደተኞም ማለት አይደለም፡፡ በፍትህ አስተካድር ወሰኑ የመንግስት አካላትን ተሳትራ ማስወገድ አይችልም፡፡ ሆኖም ገን የዳኝነት ነገናትን ለመጠበቅ የፍ/ቤትን የውሰድ ጽሑፍ በተመለከት የአግ አስፈላጊዎች ወይም የአግ አውጭዎች አካል ተሳትራ የመንግስት ስርዓቱ የግድ በሚሌቸው ጽሑፍ ማለት እንዲሆም በጀት መሆን አለበት፡፡ ለዚህም የዳቃችና ስመትና ካሱል ማስኖበት እንዲሆም በጀት ማቆዳች እንደሞሳሌ መጥቀስ ይችላል፡፡

ፍ/ቤትን የሚሰጥኝር ቤሉንት በተመለከተ የተለያየ ቅዱለውን እንደለና የአገሪቱም ለምድ የተለያየ መሆኑን ቅድም ሲል ተገልጻል፡፡ ከተገለጹት ቅዱለውን ወሰኑ a multi-branch responsibility ቅዱል ተብሎ የሚጠሩው በዚህ ሂሳቦች ተቀባዩት እያንን የመጣና በአለም አቀፍ የዳኝነት ነገናት ብቻ መመዘኛ ስነድችም የተገለዥ ነው፡፡

ቀድም ሲል እንደተጠቀሰው a multi-branch responsibility model ፍ/ቤት የሚሰጥኝር ቤሉንት ሲሆን ቤቱ ቅድም ለአግ አስፈላጊዎች ቅድም የተሰጠ ሲይሆን ካና/ቤትና ካመንግስት አካላት እንዲሆም እንደ ሁኔታው ከላይ የአብረተሰብ ክፍለች የተወጣው ሰወች በተቋቋሙ አካል የተሰጠ ነው፡፡ እንደአለም አቀፍ ብቻ መመዘኛ መስፈርት

**መሰረት በዚህ አካል ወሰጥ ከፍ/በት የሚችል. ስዕም አብላጭውን ቁጥር መያዝ
አለባቸው::**

የኢ.ፌ.ዲ.ሪ አገልግሎት የፍ/በቶችን ተቋማዊ ነገሮችን እውን ለማድረግ ፍ/ቤቶች
የውሰጥ ጉዳይቸውን በመውሰን ሌላይ የተቸውን ነገሮች ለማረጋገጥ በተለያዩ የዳታቸውን
ምልመል ነው፡፡ የፍ/ቤት የፍ/ቤት እናምናን በተመለከተ የዳታቸው አስተካክር ጉባኤ
አገልግሎት መሆኑን በግልጽ አስቀምጣል፡፡

የሀገር-መንግስቱን ያገኘው ተግባራዊ ለማድረግ በፊደልናልና በከልሉዋ የዳታቸው
አስተካክር ጉባኤ ተቋቁሙዋል፡፡ ከፊደልናልና ከከልሉ የዳታቸው አስተካክር ጉባኤ
ማቅቃሚያ አዋጅቸው መረዳት እንደሚችሉው የተባለው አበልዋ ቁጥር የተለያየ ነው፡፡
ለምሳሌ በፊደልናል በጠቃና በተግራይ 17፣ በአድማራል 9፣ በደቡብ በፊርድ
በፊደልናል አገልግሎት ከፊል 11፣ በንግድ 16፣ በአማራ(የከልሉ ጉባኤ) 12 ዓቶች፡፡
የተባለው አበልዋ ሰብጥርም እንዲሁ ይለያየል፡፡ በፊደልናል የተባለው አበልዋ
ከፍ/ቤትና ከተወካዮች የሚከፍል በትኩረይ ከፍ/ቤትና ከስቶች ማህበር ከገበ
ማህበር ከፍትሬ በይና ከጠበቀች ማህበር እና ከእስተካክርና ፍትና በርሃና አድማራል
የከልሉ ጉባኤን በተመለከተ ከፍ/ቤትና ከምክር በትኩረይ ይበብ ከፍ/ቤትና ከከልሉ
ምክር በትኩረይ ዓቶች፡፡

የፊደልናልና የከልሉ የዳታቸው አስተካክር ጉባኤም የዳታቸው ምልመል ይመወዘኗ
የፊደልናልና የፊደልናልና ነው፡፡ ከዚህም የመውሰን ለማስተካከል አይችው፡፡ በለላ
በከል የዳታቸው የመድልድል ይገኘ ስሜ ሲሆን ሲሆን ተቋማዊ እና ለለማ
አስተካክራዊ ለሆነው የመቻል ፍ/ቤቶች ተጨማሪን አገልግሎት ነው፡፡ በየደረጃው
በሚገኘ የፍ/ቤቶች አገልግሎት ይገኘ ለማስተካከል እና ለማስተካከል አገልግሎት ይችላል፡፡

በአጠቃላይ በፊደልናልና በከልሉዋ የዳታቸው የሚስተካከል አገልግሎት a multi-branch
responsibility ቅድል የተባለውን አስፈላጊ የተከተሉ ነው ለማለት ይችላል፡፡
የፊደልናልና የከልሉዋ አስተካክር ጉባኤ አበልዋ ሲያይ የዳታቸው በተባለው ወሰጥ
አብላጭውን ቁጥር አገልግሎት የዳታቸው ነገሮችን ለማረጋገጥ በተባለው ወሰጥ የዳታቸው

አበላማውን ቁጥር መያዥናው ስቶ በቁ አይደለም፡ ወጪው ቁጥሮ ነገር የፌዴራልም ሆነ
የከልል የዳታት አስተዳደር ጉባኤዎች ፈንን የህል በተግባር አሳይነታዎችን
በግልጽነትና ተጠያቄነት የለው ሁኔታ እያከናወቱ ነው የሚለው ነው፡፡

የመወያዙ ተያቄዎች

1. የፌዴራል ቅ/ቤቶችና በከልል ቅ/ቤቶች የዳታት አስተዳደር ጉባኤ ማቆቆማያ
አዋጅና መሰረት የተባለው ስብሰብ የጠቅላይ ቅ/ቤት ጥራይናንቶች ሲሆን
ምክትል ጥራይናንቶች ይግሞ የተባለው አባል ዓቶች፡፡ በተጨማሪም ካፍ/ቤት
የሚወከለ ዓቶች እንዲከተሉ በማን እንዲሚሰየሙ በአዋጅና ተመልከቱል፡፡
ለምሳሌ በፌዴራልና በፖ.ማህበሉ ክልል በተባለው ወሰኑ አባል የሚሆን ዓቶች
አስያያም አገልግሎት ዘመንና መሰረት ያደረገ ነው፡፡ በተግራይና በአማራ ይግሞ
ተወካይና በዳታት የሚመረው ዓቶች፡፡ በእድሜያና በደብብ ይግሞ በከልል
ጠቅላይ ቅ/ቤት ጥራይናንቶች የሚሰየሙ ዓቶች፡፡ የዳታት እናትን ከማረጋገጥ
አኋላ የተናገዙ አማራው የተሳለ ነው? ለምን?
2. በዳታት አስተዳደር ጉባኤ ወሰኑ ካፍ/ቤትና ከመንግስት አካላት ወጪ ለለቻ ወጪ
የአጠረተሰቦ ክፍል እንዲሳተሩ ማድረግ መቀሚያው ፈንድን ነው?
3. ይህኩል ሰጪ ሰራተኞችን በማስተዳደር በከልል ቅ/ቤቶች ፈንን የህል ከእስራያሚው
አካል ተከለም ወጪ ዓቶች? የለው ለምድ ከዚህ ዝርዝር ይጠማማል? በተግባር
የለው ተግባር ፈንድን ነው?

1.4.3.2. የበቃት እናት

እንደ አስም አቀፍ የዳታት እናት በቅጥር መመዘኛ ቅ/ቤቶችን በፍትህ
አስተዳደር ወሰኑ የሚጠቀቀውን ማና እንዲጠቀሙ በቁ በደት ለመደበኛው
ይባል፡፡ የፌ/ቤቶች በደት አግባብነት ካለው አካል ዝርዝር በመቀናዬት ለዘጋጀል
በዚህ ወሰኑ ቅ/ቤቶች ተጠበቃ ተሳትሬ ማድረግና በደቂዱ ለፈቀድ የሚስተዳደር
በልማን ለኖራቸው ይባል፡፡

የበቃት እናትን በተመለከተ የአገልግሎት ለምድ የተለያየ ነው፡፡ ለምሳሌ፡- አማራና
ጃጭን በንወሰድ ቅ/ቤቶች የራሳቸውን በደት ግምት አዘጋጅታው ለዚህ አውጭው

በቀጥታ የቀርባለ:: ስ.፩.ቁድግም የተፈቀደለቸውን በይት ካል አስፈላጊማ አካል ጥልቂ
ገብነት የሚሰተዳደር ነባነት አለቸው:: በከሚረከ የፍ/ቤቱን በይት ካለአስፈላጊማ አካል
ጥልቂ ጥብነት አዘጋጅቶ ማቅረብ የተቋማዋ ነባነት መሰረታዊ ገዢታና ሲገመናገቡቸ
ከሰቀመጠው የሰራተኞች ክፍፍል የሚመነጣው ነው:: ይህን አንድ አሚራከዋ ይኩ::-

“.... It is in conflict with the division of power
which the constitution contemplates to allow
the executive department to formulate the
budget for the judiciary” **ቦሮሳት ከገለዥው**
መረጃት ይቻላል::

የዚህመን:: ፈረንስያ:: አንቀሳሽ:: ንዑስንድ:: በራዘዣ:: ይሁን አፍጋክና የካናዳ ለምድ
ዶግሞ ከለሚረከ:: አንድና ድጋፍ ተቋራኝ ነው:: በእነዚህ ሲገመቸ ፍ/ቤቶች የፈሰቶቸውን
በይት ቅጥታ ለአገልግሎት አካል አቅርቦው የሚያደቂ ሰሌጣን የለቸውም::
የፍ/ቤቶች በይት ለሁሉ አውጭነው የሚቀርቦው በአገልግሎት በተል ነው:: በእነዚህ
ሲገመቸ የወጪውን በይት በማሰተዳደር በተል አስፈላጊማ አካል ከፍተኛ ማረጋገጫ አለው::

የበይት ነባነትን በተመለከተ የኢ.ፌ.ዲ.ሪ. ሲገመናገቡት ጉልጋ አቆም ወሰዳል::
የፈወጪዎች ተቀብሱ ፍ/ቤት የፈወጪዎችን መንግሥት የወጪዎች አካል የሚያሰተዳደርበትን
በይት ለአገልግሎት ተወካዮች ምክር ቤት አቅርቦ ያስወሰናል:: ስ.፩.ቁድግም በይቱን
የሰተዳደሩ:: የከልል ፍ/ቤቶች በይትም በየከልል ምክር ቤቶች አንድማመድብ
በስገመናገቡቸ አንቀጽ 79(6) እና (7) ሆኖ ተደንግጋል:: የከልል መንግስትት ሲገ-
መናገቡትም ተመሳሳይ ድንጋጌዎችን ይዘዋል:: በእነዚህ ድንጋጌዎች መሰረት
የፈወጪዎች የከልል ተቀብሱ ፍ/ቤቶች የፍ/ቤቶችን በይት በማዘጋጀት ለአገልግሎት
ማቅረብና ስ.፩.ቁድግም የሚሰተዳደር ነባነት አለቸው:: ሰላዘዣ የፍ/ቤቶችን በይት
ማዘጋጀትም ሆነ ማሰተዳደር ከእስፈላጊው አካል ጥልቂ ጥብነት ወጪ ነው:: በይታዊ
ነባነት መለያ በመለያ ሲገመናገቡቸ አውቃና ተስተቶችል::

የመወያያ ጥያቄዎች

1. በስገመናገቡቸ ጥብቃ የተደረገበትን የበይት ነባነት ተግባራዊ አፈጋጌም ምን
ይመለከል?

2. በእንዳንድ ክልሎች (ለምሳሌ አርማያና አማራ) ከነገመንግስቱ በጀት በወጪ አዋጅና ደንብ የህልጥ የመንግስት መሰረም በቶች በቻት ፍ/ቤት ጥምር የሚቀርቡ በንብብና የኢትዮጵያ ለማት በርሃኩ ነው፡፡ የበቻት አስተዳደርን በተመለከተ ይህ በርሃኩ ሲሆ ለማስኬት አለው፡፡ እነዚህ አገልግሎት ደንብ እንዲሁም ያለው አስፈላጊ ከነገመንግስቱ እኩያ እንዲሸጥ ይችል? በእነገመንግስቱ ጥበቃ የተደረገበትን የበቻት ነገኑት ተማሪው ለማድረግ ማን መደረግ አለበት?

1.4.4. የሚልመለና ስመት

የእናድ ፕሮግራም ተረካም በይዘንት ለማስኬት ለማቅረብ ለወጥ ተረካም ላይ የተመሬት ነው፡፡ ለዘመና ደንብ የሚልመለው ፕሮግራም ወሰን ነው፡፡ እናድ አሚራካዊ የአገልግሎት ደንብ በማጣናከር እንዲሁ በለዋል፡-

In the long run, there is no guarantee of justice except the personality of the judges. In turn, most discussion of the quality of the judiciary center on how judges are chosen.

ይህንም ቅጥተኛም ሆነ ቅጥተኛ ክልሆነ ገዢ፡ ተወካፊ፣ ማማባባት፣ ባሩታ፣ ማስፈጸመው ወይም ጥልቂ ገዢነት ነፃ መሆን አለባቸው ስለተባለ በቻ የይዘንት ነገኑት ለኋርም ለረጋግጣም አይቻልም፡፡ የእነዚህ ሁኔታዎች መኖር ወይም አለመኖር በእንዳንድ ደንብ የሰጠኝ ድክመት ወይም ታክሳና የሚመለን ነው፡፡ እናድ ደንብ ተገኘነቱን ለሰነድ በቻ ከለደረገና አገልግሎት የሚመለው ለማቅረብ በመፈጸመ የሚከናወጥ ለይጠሙ የሚቻሉውን ልተኞች ለመቆቀም የመያና የመንፈስ በርሃኩ ከለለው ከለይ ለተጠቀሰት አስተዋዎች ሁኔታዎች የእናድ ወይም የህልጥ ባርያ ከመሆን አይልፍም፡፡ የዘመና አይነት ደንብ የይዘንት ነገኑት መርሱ የግድ የሚለው የገለጫቸነት፡ የነፃነት፡ የእመካሂነት እና የደረሰነት ባህሪ ለኋርው አይቻልም፡፡

በቻ የአገልግሎት ያለው፡፡ በወቅቱ የተመስገኗት፡ ደናር፡ ለብአዋነት የሚሰማቸው ለወጥ በፍርድ ለማስኬት ለማቅረብ በመሆን የአገልግሎት የቦላይነት፡፡ የከበረለው፡፡ የፍርድ በትን ከባር የሚሰጠበት በቻ ያኝነታቸዋል፡፡ ስዝቦና መንግስት በፍ/ቤት ላይ አገልግሎት እንዲያረቻው ያደርጋለ፡፡ የሚልመለ ሂደትም የዘመና አይነት በቻ ለኋርው የሚቻል ለወጥን ለሻመት የሚያበቃው መሆን አለበት፡፡ ለዘመና የእኔው ደንብ የሚልመለ እንዲሸጥ ይከሏል፡፡

የሚለውና የምልመሰዎች መስፈርቶች የሚን መሆን አለባቸው የሚለው በዓለም አቀፍ ይረዳ ከፍተኛ ትኩረት ይገኘ ገዢ ነው::

እንደ የተባበሩት መንግስታት የፌ/ቤት ነፃነት መሠረታዊ መርሆች ለዚኑት ለሚመለመለ ለወች የተማሪ ለበኩድ፣ ቅጂታና የአገልግሎት መሆኑ ወይም ተገብ. የአገልግሎት የለም እቅዱ መሆኑ አለባቸው፡፡ እንደ ዓለም አቀፍ የዳኝነት ነፃነት እቅተኛ መመዘኛ የእኔ ዘመኑ የግዢ የግዢ ስምላመለ ሂደት ገልጋጥናና የጊልመለውም ተጨማሪ መሰራርቶች ላይ የተመሠረቱ መሆኑ አለበት፡፡ በግዢ ስምላመለው ሂደት የተመለማያ የፖስታ አመሌካከት ወይም ለገኘው ፖርቱ ያለው ቅጂናት ከግምት ወሰኑ መግባት የሰበት፡፡

የግልመሳን በተመለከተ ወጥ የሆነ አውራር የለም:: የግልመላው ሂደት ካሃገር የገድ
ይለያያል:: እንዲህ ፍትህ ሌሎችነት ስመት የሚያበቀ መስፈርቶችን በግልጽ
የሰቀምማለ:: ለዘመኝ የከመን ለው ስርዓት ተከታይ ከሁተት አገሮች ወሰኖች ከኩሩ :
እንግሉዝ እና ይበብ አፍሪካን መግለጫ ይታላለ:: ሌሎችነት ስመት የሚያበቀ
መስፈርቶችን ከማስቀመጥ በተጨማሪ ከእጠነት የሚያግኝ መስፈርቶችን በዘርዝር
የሚያሰቀም ፍትህ አለ:: ለምሳሌ በከኩሩ የአልባሽ ለብዕት ወይም የፋትዕት በፋር
ወይም የወንጀል ክስ ያለበት ወይም የወሰብ ተቋት አበቱታ ወይም የዲስታልን አበቱታ
ያለበት ለው በእጠነት ለዋጋብ አይችልም::

በዚህ በትል እንዳንድ ፕሮጀክት ለማቅረብ መሰራርቶችን እያስቀምጥም:: ለምሳሌ
ፈረንሰና በንውስድ አዲስ የአገግ መኖችን ከአገግ ትምህርት በተቻቻ በፊተና ከተመለመለ
በቻላ ወደ ለመስጠና እንዲገባ ይፈጸማል:: ለመስጠናውም ለሰነድ እናድ ወራቶች የሚቆይ
ለሁን ለመስጠናውን በሚገባ ያጠናቀቁ ለልማቶች በገባኬ ወይም በፍቻቸ ማረከትር
እቅራቢነት በፊገራቱ ጥሩበኛነት ይፈማለ:: ይህ የፈረንሰና የምልመለ ፕሮጀክት
የገለጻተኝነትን መሰራርት የሚያጠኑ ነው በለው በግልጽነት የሚጠቀስ ተከራይች
እሉ::

በአማርኛ የፊደል ቅ/ቤት ይችላቸው በኋኜዎች አቅራቢነት በስኬት ያሰማለ፡፡ ስጋዬታን አጥቃቸው ለተሟከሩት የሚያቀርቡው የሰነት አበለው ያለበት ከሚቱ ነው፡፡ ይህ የምልመስ ፈላጊ ጉልፋነትና በተመለቀነት መርሆ ለይ የተመሠረተ ነው፡፡ ተብሎ

እንደምሳሌ ይጠቀስ:: በሌላ በከል ደግሞ በተለይ የጠቃላይ ፍ/ቤት ይታወችን ስመት
በተመሰሳት የምልመለው ፊልጥ ጽልፍና ይዘት ያለው ነው በለው የሚተቋሙ እለ::

በካናዳ ፊልጋዬ ይቶታ የሚገመት በካብኔው ነው:: ስጋዬታ ተማርተው ለካብኔው
የሚቀርቡት በከሚሂቱ ነው:: የከሚሂቱው አባሎችም ከጠበቀች ማህበር፣ ከፍ/ቤትና ከፈለጊ
ሁሉተስቦ ከፍል የተወጣው ፎቶዎ:: የከሚሂቱው አባሎችም የሚሰጥሙት በፊትህ
ማኑስተር ሰሆን ከሚሂቱውም አመልካችንን በደረጃ አውጥቶ ለካብኔው ይቀርባል::

በአጠቃላይ በምልመሰ ሂደት ከካንር ፕሮግራም የተለያየ በመንግሥት የልመሰ በዘፈቀድ
መከናወን የለበትታም:: የምልመሰው ሂደትና መመዘኛ መስራርቶች እንዲሁም
የልመሰውን ለማካሬ ለልጥን የተሰጠው አካል የልመሰውን የሚከተሉበት አሠራር
ቦግልዕ መታወቁ አለበት:: የምልመሰው ሂደት ጥልበት ያለውና ከመሳኔ የዚህ መሆኑን
እለበት::

ወደ አገልግሎት ስንመለሰ በኢ.ፌ.ዲ.ሪ. አገልግሎት እንቀጽ 81 የሥር እንደተደነገጻው
በፈልጋዬ መቅረብ ፍ/ቤት ገዢዎችንና ምክትል ገዢዎችን በፈልጋዬ መግባራዊ
መቅረብ ማረጋገጫ አቅራቢነት በአካላት ተወከሮች ምክር በት የሚያስው ለሆነ የከልል
መቅረብ ፍ/ቤቶች ገዢዎችንና ምክትል ገዢዎችን ይግሞ በከልሉ ርዕስ መስተዳድር
አቅራቢነት በከልሉ ምክር በት ይጠማለ:: የለለው ይጠዋቸው የጥወልመለ አይታ ከዘህ
የተለየ መሆኑና በፈልጋዬና በከልሉው መከከለም መጠናና ለየነት ይለ መሆኑን ከዘህ
ከአገልግሎትና ይጠዋና መረዳት ይችላል::

ዶና ሆኖ ለመስራት የሚያበቂ መመዘኛዎች በፊልግዎች ያለዋል እነተዳደር ገባ
ማቅረብ አዋጅና በከልሎችም በውጭ አዋጅታ ውስጥ ተዘርዝረዋል፡፡ እነዚህም፡-

1. ለፊ.ዳ.ሪ.ል አገልግሎት ታማኝ መሆን በከልሎች ይግባኝ ለፊ.ዳ.ሪ.ልና ለከልሎች አገልግሎት ታማኝ መሆን
 2. የሰነድ ትምህርት ወይም በቁ የሰነድ ልምድ
 3. መልካም ስምና ተብይ
 4. በዚህ ተከለ በፌ/ቤት ያለተቀበ
 5. ዕድሜው ቤቶች አምስት የጥልው /አመማሪ 21/
 6. የእወቅ በሽታዎች ያለሁን /ጋዢበላና አመማሪ/
 7. በዚህንት መፈጸም ለመስራት ፍቃድና የወን

8. የከልለና ሥራ ቅንቁ መንቀቅ የሚያውቃ /አድማካያ/

ናቸው::

የመወያዚ ጥያቄዎች

1. የፊርማዎች የከልለ መቅላይ ፍ/ቤቶች ንርዘኝኞችና ምክትል ንርዘኝኞች የምልመሰ መስፈርት ምንድነው·?
2. የምልመሰ ቀደትን በተመለከተ በፊርማዎች በከልለው መከከል ያለው ተመሳሳይነትና ለያነት ምንድነው·?
3. የፊርማዎች ፍ/ቤት ይሞትን ስመት በተመለከተ የፊርማዎች መንግባት መቅላይ ማረጋገጥ ሥልጣን ምንድነው·?
4. የፊርማዎች ምልመሰ መመዘኛና የፊርማዎች ነፃነት መከከል ያለው ጉንኑት እንዲት ይጠቀል·?
5. ለፊርማዎች ስጋመንግባት ታማኬ ያልሆነ ለው ይኩ ለመን አይቻልም:: ለስጋመንግባት ታማኬ መሆን ማለት ምን ማለት ነው·? በምልመሰ ቀደት የስጋመንግባት ታማኬዎች እንዲት ይመዘናል·?
6. የከተማ ለምድ በቃ ይኩ ሆኖ ለመስም በቁ ነው·? ይኩ መስፈርት እንዲት ይታደል·?
7. እንዲጠል ተጠሪ ከከተማ መሆኑ ለለው መስፈርቶች ከግምት ወሰኑ ያስተባለ:: ለምሳሌ:- ከከናወና እንግሉዝ በምልመሰው ቀደት የዘርና የቆታ አስተዋጽና ከግምት ወሰኑ ያስተባለ:: ይኩ ከእኔ ተጠሪ ሆኖ ለመስም በቁ ነው·? በተለይ በፊርማዎች የተለያየ በኩርር በኩርር በኩርርበበች በሚኖሩበት ከልል ለምሳሌ፡ ወጪበለ፡ በንግግጧል ገመዝ እና የደብዳቤ በኩርር በኩርርበበችና ስጋመት ከልል አንድ እንዲት ይታደል·? ያለው ለምድና ምን ይመዘናል? ከፊርማዎች ነፃነት ላይ ያለው ጉንኑት ምንድነው·?
8. በኢትዮጵያ ስጋመንግባትና በከልለ መንግባታት ስጋመንግባት በግልጽ እንደተመለከተው ከጠቅላይ ፍ/ቤት ንርዘኝኞችና ምክትል ንርዘኝኞች በስተዋር ለለው ይሞት በፊርማዎች አስተዋጽና ገባኤ አቅራቢነት በከልለ ምክር ቤት ይጠቀል:: ከዚህ ወሆኑ የሆነ አዋጅ እና ስጋመንግባታዊ ነው:: በዚህ ለጠሪ በከልለ ያለው ለምድ ምን ይመዘናል? የምልመሰው ቀደት ምን ያህል ጉልዕነት አለው·?

1.4.5 የሥራ አመን ቅስትናና ከሥራ መሰናበት ሥርዓት

የደንብነት ነባነት ከሚረጋገጥ አካላ የሥራ አመን ቅስትና (security and tenure) መሰኑ ነው:: ገልጋች የሆነ የምልመሌ ቅድሞ በቁጥር ተና ስብዳና ያለቸውን ሰዎች ወደ ይኝነት እንዲመጠ ያደርጋል:: የሥራ አመን ቅስትና ደግሞ በቁጥር ተና ስብዳና ያለቸው ሰዎች በቀኝነት ሥራ ለይ እንዲቆየ ያደርጋል:: በተጨማሪም እንደ ይኝ የሚሰጠው ወሰኑ በፖ.ስተኞች አካላ ተቀባይነት አይኖረውም ይሆናል በዘህ ምክንያትም ከስራ ለባረር እኩለሁ የሚል ፍርማ በቀኝው አካምር እንዲቆይረከቻ ይኝው ሥራውን ለለማጣት ወይም የስራ ገዢዎን ለማራዘም ሲል ሲሆን ወጪ ለመስት የሚችሉበት ሁኔታ እንዲቆየር ለመከላከል የሥራ አመን ቅስትና አይነትና መሠረታዊ ነው::

ለዘህም የደኝነት የሥራ አመን የስጠት ጥብቁ እንዲፈረግለት የደኝነት ነባነት መርሆ ይጠይቷል:: የደኝነት የሥራ አመን በስጠት አስፈላጊማው አካላ በገዢ ፍቃድ ለይ የተመሬተ መሆን የለበትም:: የደኝነት የሥራ አመን ቅስትና ከለለውና በስጠት አስፈላጊማው በገዢ ፍቃድ የሚመለን ከሆነ ይኝነት በጠልተችነት ወሰኑ ለስተቀር የሚችሉ ምክንያቶች በግልጽ በስጠት ተደንግጋው መቀመጥ አለባቸው:: በስጠት የተመሳለው የሥራ አመን ከመድረሰ በፈቻ በቁጥር የሥነግምግባር ችግር ያለባቸውን ይኝነት የሥራ ማስናበት ወይም የሥራ አመናቸው እንዲቆረጥ ማድረግ የደኝነት የሥራ አመን ቅስትና እንዲፈረግ ሽር የሚጠቧ እኩለም::

የሥራ አመን ቅስትና በተባበሩት መገኘበትና የፍ/ቤት መሠራታዊ መርሆች እንቀጽ 11፡ 12 እና 18 ሥር በግልጽ ተደንግጋል:: የደኝነት የሥራ አመን አስፈላጊነት ለይ ምንም ከርክር የለም:: በዘህ ስነሮች የደኝነት ሥራ አመን የስጠት ጥብቁ እና አድርጊዊል:: በራሱል፣ ከለምበታይ፣ ጭል፣ ተና፣ አርሱንቱና እና አማራካ /ፋዕራል ይኝነት/ ለምሳሌ የደኝነት የሥራ አመን አስከ እድሜ ለኩ ወይም ለስተቀር አመን ነው:: እንደ፣ ፈረጋዴ፣ ይርመን፣ ክናዳ፣ ጋና እና ፍይይራያን ደግሞ የደኝነት የሥራ አመን

በኢትዮ የተወሰነ የጠራቸ መውጭ ዕድሜ ድረሰ ነው:: ይህ በኢትዮ የተወሰነው የሥራ ኮሙን ከመደረሰ በፈት አንድ ዓይነ ከሥራ ለሰኞቻ የሚችልበት ምክንያቶች ተቀምጣዋል:: አንድን ዓይነ የሥራ ኮሙን ከመደረሰ በፈት ከሥራ የሚሰኞቻበት ሥርዓትም አንዳሁ ከአገር ፎርማ ይለያል::

እንደ ዓለም አቀፍ የቆኅነት ነባት ነቅተኛ መመዘኛ የፋስታለንና ከሥራ ማሳናበት ሲደት ማዘዘናዊ መሆን አለበት:: ዓይነው የሚቀርብበትን ካለ የሚወቂና የመከለከል መብቱ ለመበቅለት ይገባል:: ማንኛውም የፋስታለን እርምጃ በሥነ ምግባር ደንብ ወይም በፍ/ቤት በጀበሩ ደንበት ላይ የተመሠረት መሆን አለበት:: በተጨማሪም በፊቶች ላይ የሚቀርብ ካለ በፍጥነት መታየት አንዳለበት የቆኅነት ነባት መርሱ ይጠይቷል::

የመወያዙ ጥያቄዎች

1. በአገራቸን የቆኅዎች የሥራ ኮሙን ወስትና አንዳናረዥ ለማድረግ የሚ የሚ እርምጃዎች ተወስደዋል? የቆኅዎችን የሰራ ኮሙን ወስትና አንዳናረዥ ለማድረግ በፈመስራልና የከልል ደረጃ በቁ የአገር ማሻሻል እለ? ያለው የአገር ማሻሻል ከለሎች ሊከለችና ከዓለም አቀፍ የቆኅነት ነባት ነቅተኛ መመዘኛዎች ይርጉ ሊገዢበር የሚ ይመለላል?
2. የፈመስራልና የከልል መቅለይ ፍ/ቤቶች ንረዘንደንቶችና ምክትል ንረዘንደንቶች የሥራ ኮሙን ወስትና የአገር ጥቦች የሚ የሚ ይመለላል?
3. የቆኅዎን የሥራ ኮሙን ወስትና ተግባራዊ እፈቀዥም በከልሎች የሚ ይመለላል?
- ይለ ችግርች የሚደናቸው?

1.4.6. በቁ ክፍያ

በቁ ክፍያ ከዚቶች ግለሰባዊ ነባት የሚ ተያይዞ የሚነሳ ጉዳይ ነው:: የቆኅነትን ሥራ በተገበዎ መንገድ ለይከናወጥ የሚችሉ በቁት ያለቸው ለወች ወደ ዓይነቱ ለመሰብ ወይም ለማግኘት አንዳሁም በቁትና ጥሩ ሥነ ምግባር ያለቸውን በቆኅነት ላይ አንዳቆየ ለማድረግ የበቁ ክፍያ መኖር አስፈላጊ ነው:: በተጨማሪም ተከራካሪ መገኘት በፍርድ አስማጠ ሲደት ላይ በፊቶች ላይ ለይሰድና የሚችሉትን የእውቅና ተወቃ በመቀነስ ለገድ በቁ ክፍያ መቀመቻ አለው:: በላይ ሊከለች ፍ/ቤቶች ወሰን

ስተሳፋው. መሰና እንደ ምክንያት ለይቶች የሚከፈለው ክፍያ በቀ አለመሆን እንደሆነ
የሚገልጻ ተከራይች አለ::

እንደ ዓለም አቀፍ የይኬነት ነባነት ነቅተኛ መመዘኛዎች የይኬነት ነባነትን ለማረጋገጥ
ለይቶች በቀ ክፍያ ለከላሉቸው ይገባል:: የይቶች ክፍያና ክፍያውም መጠን እንዳይቀነስ
የአገግ ጥበቃ ለደረግነት ይገባል::

በአንድንድ ፍጤታዊ የይቶች ድሞወዝ ካልለው የመንግስት ማረተኛ ወር እነዚ ነው::
ለምሳሌ ይርመን:: እንዲሁ ፍጤታዊ ድግሞ ለይቶች በቀ ክፈያ ለከላሉቸው እንደሚገባ
በሆነ መንግስታቸው የሚደንግገት አለ:: ለምሳሌ ይታረኝ መጥቀስ ይችላል:: በአንድንድ
ፍጤታዊ ድግሞ የይቶች ክፍያ መጠን በሆነ የተወሰነ ነው:: እንዲሁም የክፍያው መጠን
እንዳማይቀነስ ህጻመንግስታዊ ጥበቃ ይደርጋል:: እሚሸከ፣ ዓይቃይ፣ በረከል፣
እንደና ዕናን በምሳሌነት መጥቀስ ይችላል::

በአጠቃላይ የይኬነት ነገሮች ለማረጋገጥ የበቃ ክፍያ አስፈላጊነት ሌይ ከዚህ ነገል
መግባባት በኋርጋም በቀ ክፍያ ምን መሆን አለበት ለማለው ጥያቄ ግን ቁርጥ ይለ መልስ
የለም:: ሆኖም ግን ማረጋገጥ ነባነትን ለማረጋገጥ የዋጋ ባሻስትን ባግሙት ወሰኑ በማስተባት
ለይቶች ክፍያ በየጊዜው መታየት አለበት በማለው በተወቃቂ ይከማማግል:: ተጨማሪ
ሽያጭ ስትራት ይከናወ በማጠናከር የሚቀጥለውን በረጋል::

*Failure by proper organ of the state to take necessary
action to increase judicial salaries and to account for
price increase that constitutes an infringement to
personal independence.*

የመወያዙ ጥያቄ

በቀ ክፍያን በተመለከተ በኢ.ፌ.ዲ.ሪ ይለው የአገግ ጥበቃና በተግባር ይለውስ
ለምድ ምን ይመለሳል?

1.4.7. ክወመርና እድገት

እንደ አለም አቀፍ የዳኅነት ነገሱት በቅጥሩ መመዘኛ ያቻች ከመደበኛው የዘዴው-ዴር በስተቀር ከፈቻቃቸው ወጪ ከአንድ በታ ወደ ሌላ በታ መዘመር የለባቸውም:: እንደ ይኝ በዚህ መንገድ በወሰን በዚህ የሚከታተለ ወደ ሌላ በታ እዘመር ይመናል የሚል ፍራሽ በእምሮው እንዲያቀረቡና ወደ ሌላ በታ ለሰማዴውር ለላ ከትግ ወጪ ሌወሰን የሚቻቻበት ሆኖታ እንዳይኖር የዳኅች ከዚው-ዴር በስተቀመጥ የሚከታተለ ለይ የተመሳረተ መሆን አለበት::

የዳኅች ዕድገት ደግሞ ተጨማሪ በሆነ መመዘኛ በተለይ ችሎታ፣ ስብሰናና ለምድ ለይ የተመሳረተ መሆን አለበት:: እድገት እንዲከተሉ በምን መመዘኛ እንዳሚሰጥ በሁዋ በግልጽ መቀመጥ እንዳለበት የዳኅነት ነፃነት መርሆ ይጠይቷል::

በአንዳንድ ፎርማ የዳኅች ዕድገት አይታውቁም:: ለምሳሌ ይርመን፣ እንደ፣ በራዘጋል፣ ይበብ አኅርክ፣ አማርክ፣ እንግሊዝና ከፍኑ ለሁሉም የፍ/ቤት እርከን ይኝ የሚመደበው በሽመት ነው:: በፈረንሰድ፣ ወናና ደንብ ደግሞ በእድገት ነው::

ወደ ፎርማን ስንመለስ በፈረንሰድ ሆኖ በከልል የዳኅች ከዚው-ዴር የመወሰን ሥልጣን የዳኅች አስተካድር ጉባኤ ነው:: ከዚው-ዴር በምን የሚከታተለ በምን ገዢ ወሰጥ መፈጸም እንዳለበት የሚገልዥ ስሜ ጉን የለም:: በአማራ ክልል ጉን ከቅርብ ገዢ ወደህ ከዚው-ዴር የሚመለከት መመራያ ወጥቷል::

እድገትን በተመለከተው ጉልጋ የሆነ መመዘኛ የለም:: በአንዳንድ ክልሎች ለምሳሌ፡- እርማያ፣ ይበብ፣ ፎርማ እና ሶነድንጂል ጉምሬ ከቅርብ ገዢ ወደህ የዳኅች የሥራ እኩዎም መለከያ (performance evaluation) ተግባራዊ ለማድረግ እንዳንድ ተረቶች እያተደረገ ፍጥው::

በለላ በከልል በፈረንሰድና በከልል የዳኅችን ዕድገት የመወሰን ሥልጣን የዳኅች አስተካድር ጉባኤ በሆነም እንደ ይኝ ከወረዳ ፍ/ቤት ወደ ከቅጥሩ ፍ/ቤት ወይም ከከቅጥሩ ፍ/ቤት ወደ በቅለይ ፍ/ቤት ለመምጣት የምክር ቤት ስመት ያስፈልገዋል ወይስ አያስፈልገውም ለማለው ታያች ተመሳሳይ መልስ የለም:: ለምሳሌ በፈረንሰድ፣

በደብ-ብ በአር በፊዕስስዕና ስትዕች እና በአማራ እንደ ይቶ ከፍተኝ ፍ/ቤት ወደ
መቅለይ ፍ/ቤት ሲደግ በከልሉ ምክር ቤት መሽጥ አለበት፡፡ በእርማያም ደግሞ እንደን
የቶ ከከፍተኝ ወደ መቅለይ ፍ/ቤት ወይም ከወረዳ ወደ ከፍተኝ ፍ/ቤት ማሰራገ በደምቀት
አስተዳደር ጉባኤ ወሳኔ በቋ በቁ ነው፡፡ የትኝው አሠራር ከአገመንግስቱ ወር
የሚጣጣም መሆኑን ለሰጠቸው ወይደት ለያደርግበት ይችላለ፡፡

ማጠቃለያ መወያያ ጥያቄዎች

1. በኢ.ፌ.ዲ.ሪ ከገመንግስትዋ ሥርዓት ነገና ፍትሬዊ የቆኅነት አካል ለመገኘት
በቁ የአገ ማሻሻል አለ? ያለው የአገ ማሻሻል ከአለም አቀፍ የቆኅነት ነገነት
ዘቅተኝ መሰራርቸውና ከለለው ከገዚት ለምድ ወር ሊነቀር ምን ይመስላል?
2. ነገና ፍትሬዊ የቆኅነት ሥርዓት ለመገኘት ላይ ያለው ወነሻው ቅጂር ምንድ
ነው? ያለውን ቅጂር ከቆኅነት፡ ከመንግሥት ባለሥልጣንና ከተከሱከሱ ወገኖች
እንዲር እንደ በአንድ ወይደት ይደረግበት፡፡ በዚህ ላይ ከእናንተ ከሰጠቸውና
ምን ይጠበቃል?

ከፍል ሆለት

የዲኝነት ተጠያቂነትና ግልጽነት መርሆ

መግበታዊ

፩/ቤቶች አገልግሎት ተልዕኮዎች ለመወጣት የሚመሩባቸው ለሌሎች መሰረታዊ መርሆዎችን በዘሱ ክፍል የምንመለከታቸው የዲኝነት ተጠያቂነትና ግልጽነት ዓይነቶች::

ይህ ክፍል ሆለት ጊዜ ክፍልዎች እስከ:: የመጀመሪያው ጊዜ ክፍል የዲኝነት ተጠያቂነትን የሚመለከት ነው:: በዘሱ ክፍል የዲኝነትን ተጠያቂነት ምንነት፣ አስፈላጊነት፣ የተጠያቂነት ገዢታዎችና አይነቶች በጠቅላላው ይቀርባለ:: እንዲሁም በአ.፪.፭.፭. ሥርዓት መንግዶት የዲኝነት ተጠያቂነትን ለማረጋገጥ የተዘረዝሩ ሥርዓቶች ምን ምን እንደሆነ በዘሱ መጀመሪያ ጊዜ ክፍል የሚቀርብ ዓይነቶች:: በሀላተኞች ጊዜ ክፍል የዲኝነት ግልጽነት መርሆ በአጭሩ ይካስኗል::

ስልጣቶች ይህን ክፍል ሲያጠናቁቁ:-

- የዲኝነት ተጠያቂነት ምንነት ያብራሪለ::
- የዲኝነት ተጠያቂነት አስፈላጊነት ይገልጻለ::
- የዲኝነት ተጠያቂነት ለማረጋገጥ ያለ የተለያየ አይነቶች ወይም ቅጋለዎች እንደ በአንድ ይተካትናለ::
- በዲኝነት ነገሮችና ተጠያቂነት መከከል ያለውን ትስስር ያስረዳለ::
- የዲኝነት ተጠያቂነትን ለማረጋገጥ በአ.፪.፭.፭. መንግዶት በቁ የጊግ ማሻሻል መኖር አለመኖሩን መመዘን ይችላለ::
- የዲኝነት ተጠያቂነትን ለማረጋገጥ አሳሽ አሁን የተወስዶ እርምጃዎች ምን እንደሆነ ይገኘባለ::
- የዲኝነት ግልጽነት መርሆ አስፈላጊነትና መርሆ በ፩/ቤቶች ተግባራዊ የሚሆንባቸውን መንገድ ያብራሪለ::
- በፊጥኬልያዊ ሥርዓትና በዲኝነት ተጠያቂነት እንዲሁም በግልጽነት መርሆ መከከል ያለውን ግንኝነት ማስረዳት ይችላለ::

2.1. የዳንነት ተጠቃቀነት

2.1.1. የዳንነት ተጠቃቀነት ምንነት

ለዳንነት ተጠቃቀነት ወጥ የህን ትርጉም የለም:: የተለያየ ብሔራዊት የዳንነት ተጠቃቀነትን በተለያየ መንገድ ለመግለጫ ቅኩረዋል:: ለምሳሌ እናደ ሪፖርት ተፈጻሚ ጥርጉም የዳንነት ተጠቃቀነትማለት:-

It is the consequence of individual judges wrongful acts or omission. Or it is control or supervision of judges to make certain that they do not deviate from the commonly accepted values of the public.

እናደ ስራማን ይግባኝ የዳንነት ተጠቃቀነት ማለት:-

The responsibility of judges for their decision and/ or the liability of judges to give reasons or justification for their conduct in the resolution of dispute is not the product of mere whim or caprice.

በኢትዮ ሆነት ትርጉም መሰረት የዳንነት ተጠቃቀነት ማለት እናደ ይኖር ከዚያ ወጪው የፈጸም ተከራክር ወይም መፈጸም የሚገባውን ተግባር ባለመፈጸም ለመጣ የሚችል አላፊነት ወይም ይኖር በአብራርተሰቦ ተቀባይነት ክላው እስት እንዲያፈነግጥ ወይም ወጪ እንዲይሰሩ የሚደረግ ቁጥጥር ወይም ክትትል ወይም ይኖር ለማስጠው መሳሪያ ያለበት ዘላፍነት ማለት ነው::

ዘመናዊው የዳንነት ተጠቃቀነት ዕንሰ አሳቦ ይዘት ለማስተ ተያቄዎች መልስ መሥጠት መቻል አለበት:: እናስታ እንደኛው የዳንነት ተጠቃቀነት ባለበት (subject of judicial accountability) ማኅው? ሆነተኛው የዳንነት ተጠቃቀነት ለማን? የሚለውና ማስተኛው የዳንነት ተጠቃቀነት ባለበት ወይም ባለበቶች ተጠቃቀሱ የሚሆነት ምን ስራዎሙ ወይም ስራዎሙ ስራዎሙ ስራዎሙ ነው የሚለት ፍቃው:: ሲለዳንነት ተጠቃቀነት የሚሰው ትርጉም ከዚህ አካል ለመዘገበ ይገባል::

በቅርወ አስተሳሰብ የዳንነት ተጠያቄነት ባለቤት ተደርገው የሚውልዕት ይችላቸው:: በዚመናዊ የዳንነት ተጠያቄነት ይጋበት አሳይ መሰረት ጥን የዳንነት ተጠያቄነት ባለቤት ይችላቸው በቃ/ቤቶች ፍ/ቤቶች እንደተቀም የሚያጠቃል ነው:: በተመሳሳይ መልከ የዳንነት ወይም የፍ/ቤቶች ተጠያቄነት ለአገልግሎማ ወይም ለአገልግሎማው በቃ/ቤቶች እንደለም:: የዳንነት ወይም የፍ/ቤቶች ተጠያቄነት ለሁሉቱም የመንግስት አካላት:: ለተከራከረ ወገኖች:: ለዳንነት አካላ ለራሳ:: ለማይታይ ለinformal በደንና ለሌሎች አካላት ለሆነ ይችላል:: ይችላቸው ተጠያቁ የሚሆነት እንዲን ጉዳይ ለመስት ለማይፈጸሙት ለህተት ወይም መፈፀም የሚገባቸውን ተግባር ስይፈጸሙ ለቀሩ በቃ ስይሆን ከቻለውን ከቻለው ወጪ ለማየሻት ሥነ-ጥጋግባርም ምምር ነው:: ፍ/ቤቶችም ወኩ ዓለማቸው ለሁበረተሰቦ አገልግሎት መሰጠት በመሆነ ለሁበረተሰቦ ወጪታማ አገልግሎት የመሰጠት ጥናቸው አለባቸው:: የመንግስትን ታስቦት በአገበበ መጠቀም ይኖርባቸዋል:: ስለዚህ ፍ/ቤቶች እንደ ተቁም ለማይከናወነት ይችነታዊና አስተዳደርዋ ተግባርቸ ተጠያቄነት አለባቸው::

በእንደ አገር ለዳንነት ተጠያቄነት የሚሰጠው ነገሮች የፖ.ለተካ አካላትና አገበበ የቅርቡ አስተዳደርን በተመለከተ በፊናው ወይም በፍ/ቤቶች ለይ ያለቸውን አስተሳሰብ (attitude):: የአገና የፖ.ለተካ ሥርዓት:: የዳንነት ሥርዓትና ተረክ ለምድ:: በአገራቱ ያለውን ተጨማሪ ሁኔታ የሚውሉን ነው:: ስሩ ባለ መልከ ጥን የዳንነት ተጠያቄነት ማስተ:: ይችላቸና ፍ/ቤቶች በአገና በሥነጥጋግባር ደንቦች መሰረት ለመሥራት ያለባቸው ዘላፈነትና በዚህ መሰረት እንዲሰሩ ወይም መሥራታቸውን ለማረጋገጥ በሌሎች የሚፈጸማቸው ተዘረዘሩ ተተተርና ከት-ት-ል:: ለማይፈጸሙት ተግባር ወይም ስይፈጸሙ ለቀሩት ተግባርቸ መጠየቅ ወይም ዘላፈ መሆኑ ወይም ምክንያት የመሰጠት ዘላፈነት ወይም የፈጸመት ሲሆትና አገዥ ተግባር ወጪታማ የሚያስከተለውን ወጪት መሽከም ነው:: ተብሎ ለገለጫ ይችላል::

2.1.2. የዳንነት ተጠያቄነት ለምን?

ፍ/ቤቶች የአገበበ ተቁማት ናቸው:: በፍ/ቤቶች ወሰኑ ተመድቦው የሚሰሩ ይችላቸው በዳንነት ሥልጣናቸው የተለያየ ተግባራት ያከናወናለ:: የዳንነት ሥልጣን ምንምና

መሰረት ደንብ አበበ ነው:: በለለ አነጋገር የዳኝነት ሥልጣን የአበበ ሥልጣን ነው:: በደመክስና የወቅ ስርዓት ደንብ አበበ ሥልጣንን የመቆጣጠር መብትም ግዳታም አለበት:: ሥልጣን ደንብ ካለተጠየቁነት ለታዘበ አይችልም:: ተጠያቁነት የለለበት ሥልጣን ክፍተማና የወቅ ስርዓት የሆነ ለጠጥሮ አይችልም::

የአበበ ተቋማት በሆነት ቅ/ቤቶች ወሰጥ የሚሰሩ ደቻች የአበበና ተቋም በሚገኘ መልከ ተግባራቸውን ለማከናወነ ይችላለ:: ከዚ ለተከ ይችላለ:: የፈቀቸውን የግል ቅለተዋዋና የፖስቴክ አስተሳሰቢ ለማረጋገጫ:: አድለው ለፈጸሙ ይችላለ:: መሰና በውሳኔወቸው ለይ ተወስኗ እንዲያሳይር ለፈጸም ይችላለ:: ሥራቸውን በቅልጥናና ለይሰሩ ይችላለ:: በእጠቃለይ ደቻች ሥራቸውን በስተ መሰረት ለይሰሩ ይችላለ::

በአጭሩ የዳኝነት ሥራ ማህረ ገለልተኩነት:: አመካማኩነት:: ሲቀኝነት:: ታታሪክነድ:: ቁንነት:: የአበበ አገልግሎት ስሜትን የሚጠይቀ ነው:: ደቻች በዳኝነት ሥራቸው ይሆን ማህረ እንዲያሳይር ለማድረግ የሚያስችል ሥርዓት ካለለ በስተቀር ደቻች በተቋራኑው ወገንተኩና መሰና ለሆነ ይችላለ::

ቅ/ቤቶችም እንደ ተቋም ሥራወቸውን በቅልጥናና ወጠታማ በሆነ መልከ ለማከናወነ ይችላለ:: በቅ/ቤቶች ወሰጥ ያለ ድካማ አስራርና በቋት የለለው አስተዳደር መኖር የፋትሬ ጥራትን ለተካው ይችላለ:: የአበበ ገዢዎን ጉባኤትን ለበከነት ለማሻል ይችላለ::

እነዚህ ሁሉ ድክማውች ለመቆጣጠርና ተቋቸውን ለማረጋገጫ የዳኝነት ተጠያቁነት አስፈላጊ ነው:: ካለዳኝነት ተጠያቁነት የዳኝነት ነባነት ለረጋገጥ አይችልም::

የዳኝነት ተጠያቁነት ገዢታዊች ዓይነቶች በእጠቃለይ

የዳኝነት ተጠያቁነት ሁሉት ገዢታዊ አለ-በት:: እነዚህ ወሰጣዊ ተጠያቁነት (Internal or endogenous) እና ወጠዋዊ ተጠያቁነት (external or exogenous accountability)

ናቸው:: ወሰንም ተጠያቁነት ይችቃና ፍ/ቤቶች ለአገኘ በደጀነት ተቋሙ ወሰን አግባብነት ለለው አካል ያለበቻውን ተጠያቁነት የሚመለከት ነው:: ይችቃና የሚቀርብለቻውን ጉዳዮች በከተ መሰረት እስከ መሰጠት ጉዳዎች አለበቻው:: ይችቃና የቆኝነት ተግባራቻውን በግልጽ ማከናወን አለበቻው:: የቆኝነት ሥራ አካሄድ በማስረጃና በስነ ስርዓት አካች ለይ የተመሳሪቱ መሆን አለበት:: በደጀነት ሲሆ አካሄድ ወሰን ከመጀመሪያው እስከ መጨረሻው ተከራክር ወገኖችን ያለ አድሎ በእከብነት መሰተናገድ አለበቻው:: በተጨማሪም በወንጀል ጉዳዮች ይችቃና የተከሳሽ ሥነ-ሥርዓታዊና ሲገመናገስታዊ መብቶች እንዲይጠስ የመጠበቅ ጉዳዎች አለበቻው::

በእነዚህ የፍፅ ነገር አካችና/substantive) የሰነ-ሥርዓት አካች መሰረት አለመሰራት ተጠያቁነትን ያስከትላል:: በሳይቶው የፍ/ቤት እርከን የሚገኘ ይችቃና በበታች ፍ/ቤት የተሰጠውን ወሰኑ በይግባኝ ለጪ ይችላል:: እነዚህ ወሰንም ተጠያቁነት የሚያከናወነት ይችናታዊና አስተዳደሩዋ ሥራ ወይም ተግባር ለመንግስት ዝግጁ አካላት:: ለአሁባ፣ ለማይናያና ለሌሎች አካላት ያለበቻውን ተጠያቁነት የሚመለከት ነው::

የቆኝና ፍ/ቤቶች ለተለያየ አካላት ተጠያቁ ለሚጥ ይችላል:: የተጠያቁነታቸው መሰረትም የተለያየ ለሚና እንዲማረቻል ቁድም ሲል ተገልጻል:: በዚህ ለይ በመመሰራት የተለያየ ቀኬልዎች የቆኝነት ተጠያቁነት አይነቶችን በተለያየ መደበኛ ይከናፍላለ:: ለምሳሌ ቅር ካተሉተ የቆኝነት ተጠያቁነትን በዋናት ቅርጫው ይከናፍለቸዋል:: እነዚህ::

1. Repressive /dependency/ model
2. Corporative autonomous (separateness/ model
3. Responsive /consumer-oriented/ model የቸው:: እንደ ካተሉተ በመጀመሪያው ቅርጫው መሰረት ፍ/ቤት እና /ወይም ይችቃና ተጠያቁ የሚሆነት ለመንግስት ዝግጁ አካላት ለሚጥ ለሚጠበቅ ይችቃና ፍ/ቤቶችን የመቆጣጠር ዘላፈነት ለፍ/ቤት ለራሳ የተተው ነው:: የሰነታቸው ቅርጫው ይችቃና ፍ/ቤቶችን የመቆጣጠር ዘላፈነት ለፍ/ቤት ለራሳ የተተው ነው:: የሰነታቸው ቅርጫው ይችቃና ፍ/ቤቶች እና /ወይም የፍ/ቤት እና/ ወይም ይችቃና ተጠያቁነት ካጋቢት አካላት ከፍ/ቤት እና ከሌላ ከጠበተሰብ ከፍሎች ለተወጠጥ አካል

ነው:: እንደ ከተለጻ ይህ ቅድመ የዳኝነት ነባነትና ተጠያቁነት ማረኞችውን
መበቀው እንዲሸፍ የሚያስችል ተመርጓዣነት ያለው ቅድመ ነው::

ወንጀል እል ግራፍን የተባለው ቅድመ ድግሞ የፖልቱ ተጠያቁነት:: ወሰኑም
ተጠያቁነት (decisional accountability) እና የሚገኘበት (behavioral) ተጠያቁነት
በማለት የዳኝነት ተጠያቁነትን በሠሳት ይከፍልችዋል:: እንደ ግራፍን የፖልቱ
ተጠያቁነት ምልመሳ: የሚሸፍ በሙን ወሰኑ እንዲሆም የዳኝነት ለማጣን በተመለከተ
ይኖታ ለፖልቱ አካላት ያለባቸውን ተጠያቁነት የሚመለከት ነው:: በሌላ በከል
ወሰኑም ተጠያቁነት ድግሞ ይኖታ ለማስጠት ተብሃና ወሰኑ ተጠያቁ የሚሆናበትን
ሁኔታ የሚመለከት ነው:: የሚገኘበት ተጠያቁነት ድግሞ ለፌትሮን ክስ መሰረት
ለማነው የዳኝነት ለማገኘበት ወርድ የተያያዘ ነው::

ጥርፍሰር ሲታን ሲትሬት በራሳ በከል የዳኝነት ተጠያቁነት በሠሳት ከፍለውታል::

እነሰጥም:-

1. የአገ-ተጠያቁነት /legal accountability/
2. የአገበት ተጠያቁነት (public accountability)
3. አ-መድቦኛ እና ማህበራዊ ቅጥጥር (Informal and social controls) ዓይነቶ::
እንደ ሲትሬት የአገ ተጠያቁነት በይኖታ ላይ የሚደረግ ክትትል:: የይግባኝ
ሥርዓትን የፍት-አብዛኛዎች የወንጀል ሂሳብነትን የሚያጠቃልል ነው:: እዝማኑ
ተጠያቁነት ድግሞ በአገ አውጭው:: በአገ አስፈላጊማው:: በሚድርሻ በሌሎች
ቦታዎች በይኖታ ላይ የሚደረግ ቅጥጥር የሚመለከት ሲሆን አ-መድቦኛ እና
ማህበራዊ ቅጥጥር በሙያ እጅምት አበረው ከሚሰሩ ለለች ይኖታ:: የበረከ
እስቀታ የሚደረግ ቅጥጥርና ምክርን የሚመለከት ነው::

የመውያም ጥያቄ

የዳኝነት ነባነትና ተጠያቁነትን ተሰርዞ በተመለከተ ሁሉታዊ መርሆች የሚይሱበትና
የሚይጠሩበት ዓይነቶ:: በዚ ቅድመው ይህን ካለ በንድ ወነው ግን በሁሉቱ

መከከል ለኋር የሚገባውን ማረጋገጫ መጠበቅ ነው፡ ይለለ፡፡ በዚህነት እያንዳ
ተጠይቷል፡ መከከል ለኋር የሚገባውን ማረጋገጫ እንዲሸጠ መጠበቅ ይችላል? በምሳሌ
በማስደግና ወይደት ይደረግበት፡፡

2.1.4. የወጪነት ተጠዋቸነት በአ.፲.፭.፭.፭

2.1.4.1. σημεία

በኢ.ፌ.ዲ.ሪ አገመንግስት ወሰኑ ከተቀመጥነት መሠረታዊ አገመንግስታዊ መርሆም
ውሰኑ እናደ ተጠያቁነት ነው:: ተጠያቁነት የዳምኩራሳያዊ ሥርዓት ልዩ ማህል
ነው:: በሁሉም እየተገለጻ ያለው የዳምኩራሳያዊ ሥርዓት ከሰተጠያቁነት ለታሰብ
እይታልም:: የተጠያቁነት መርሆም በስራቱም የመንግስት አካሎች ተፈጻሚነት
ያለውና ለተገበሩት የሚገባቸው መርሆ ነው:: ስለዚህ የዳምኩራሳያዊ ሥርዓት
ግንባታ ነፃ የቆኅነት አካላን በቻ የሚጠይቁ ለይሆን ነፃ ተጠያቁነት ያለበት
የቆኅነት አካል የሚጠይቁ ነው:: ተጠያቁነት የለለው የቆኅነት አካል የዳምኩራሳያዊ
ሆርዓት በንቅ ከመሆን ወጪ የሚፈጸሙ ነገር የለም:: ስለዚህ ቁደም ሲል
እናደተጠቀሰው ፍ/ቤቶች ያለባቸውን አገመንግስታዊ ተልእከቶችን ለመወጣት ነፃ
በቻ ለይሆን ተጠያቁም መሆን አለባቸው::

Ահ.Ճ.Ճ.Ճ. մո՞ղասկ՝ բքշնի՛ տոքքնի՛ լոյշշոյ քոլքը մշշաբի՛
ԻԱՀԴԴՎԱՓԱ:: բքշնի՛ ԿՊԴ տոքքնի՛ ԲՀՆՑ ՀԵԿՑ Ս-ԼԴ ՂԾՏՄՔ
ԱՄՄԳԲՎ. ԲՃ.Ճ.Ճ.Ճ. ՔհԱԱ Գ/ԱՔԴ ՔՔ ԿՊԴ ԿԾ ՂՅ
ՂԵՆ ՔՊԿՑ ԿՈ:: ԱՃ.Ճ.Ճ.Ճ. ԱհԱԱ ԺԱՄԿՊԱՔ Վ-ԾՏ ԲՔ՛ ԿՊԴ ԿՊԴ
ՔՊԿԱՀԻՒ ԲՆԿԱՔ Ս-Լ ԲՔ՛ Տոքքնի՛ ՂԾՏ ՎԵՐ ՅԱՌ ԱՀՔՎ ::
ՈԼԱԽ Ահ.Ճ.Ճ.Ճ. մո՞ղասկ՝ ԲՔ՛ ԿՊԴ Լոյշշոյ ՔԻԱՀԴ մշշաբի՛ Ս-Լ
ԲՔ՛ Տոքքնի՛ ԿՊԿԱՀԻՒ ԿԴՎ:: ԱԼԱԽ մշշաբի՛ Քոլքը ՂԾՏ
Ղ.Ք.Ք.Վ. ԵՒՆԱ:: ԲՔ՛ Տոքքնի՛ ՂԾՏՄՔ Վ-ԾՏՎ Մ-Վ ԱՀԿ
ԱՄԿԱՀԱ ՀԵԿՑԱՀ::: ՔՈԼՈ ԶՊՎ ԲԴԱՀԱԾ Ա.Պ. Ա.Ծ Բ-Վ ԲԿԱՀԱ
ՈԼԱՌ ՂԵ ԱՄՄԱՀԱՌ Ահ.Ճ.Ճ.Ճ. մո՞ղասկ՝ ԲՔ՛ Տոքքնի՛ Լոյշշոյ ՔՈ

**ሥርዓቶችን የአገበ ተጠያቂነት፡ የአገ ተጠያቂነት፡ አመልካና ማህበራዊ
ቀጥጥር በማለት ካኩኩሎ ማየት ይችላል፡፡**

ቆዳም ሲል እንደተጠቀሰው የአገበ ተጠያቂነት ፍ/ቤቶችና ዕቅዱ ለለለዎች
የመንግሥት አከላለትና ለተጨለ ተጠያቁ የሚሆነበትን፡ የአገ ተጠያቂነት ይግሞ¹
የይግባኝ ሥርዓት፡ የወንጀልና የፋስታልን ተጠያቂነት የሚመለከት ነው፡፡ በዚህ
ከፍል የምናየው ፍ/ቤቶችና ዕቅዱ ለአገ አውጭው ያለባቸው ተጠያቂነት፡ የፋዋች
የወንጀልና የፋስታልን ተጠያቂነት በቻ ይሁናል፡፡ ለለዎች ለልማቶች በውጭ
የሚያደርግበትና ግማሽቶችን ይግሞ ከገልፅነት መርሆ ጋር የምናየው ይሁናል፡፡

2.1.4.2. ፍ/ቤቶችና ዕቅዱ ለአገ አውጭው ያለባቸው ተጠያቂነት

የአገበ ተጠያቂነት ፍ/ቤቶች የአገበ ተቋማት ከመሆናቸው የሚመለው ነው፡፡
የፈዕዲዎች ማቅረብ ፍ/ቤትና በከላለ ይግሞ በስራቱም እርከን የሚገኘ ፍ/ቤቶች በቀጥታ
በአገመንግሥቱ የተቋቋሙ ዓቃዎች፡፡ በአገመንግሥቱም ሆነ በለላ አገ የተቋቋሙ²
ፍ/ቤቶች ወና አለማ አለቸትን በትክክል በመቶርጊም የአገበን መብቶች ተለሳት ማማለት
ነው፡፡

በለላ በከላለ በአገመንግሥቱ የለአለዋነት ለልማት በለበት አገበ በመሆኑ³
በአገመንግሥቱ ወይም በለላ አገ የተቋቋሙ ፍ/ቤቶች አገንኝ በትክክል በመቶርጊም
የአገበን መብቶና ተለሳቱን በትክክል እያጻለ መሆኑን አገበ የሚረጋገጥ የመቆጣጠር
መብቶና ግድዎች አለበት፡፡ በፍ/ቤቶች ወሰጥ የሚሆ኏ ዕቅዱ የፋጃነት ለልማት የአገበ
ሥልማት ነው፡፡ ለለዚህ ፍ/ቤቶችና ዕቅዱ ለሚያከናወነት ሥራ ሆኖ ለአገበ
ተጠያቂነት አለባቸው፡፡

አገበ የለአለዋነት ለልማት ተግባራዊ ከሚያደርግበት መንገድ አንዳ በተወካይ
አማካኔነት ነው፡፡ የፍ/ቤቶችና የፋዋች የአገበ ተጠያቂነት የሚረጋገጠው በእነ
አውጭው በከላለ ነው፡፡ ለለዚህ ፍ/ቤቶችና ዕቅዱ ለአገ አውጭው በቀጥታ ተጠያቂነት
አለባቸው፡፡ ይህም ፍ/ቤቶችና ዕቅዱ ለአገ አውጭው ያለባቸው ተጠያቂነት በተለያየ
መንገድ ተግባራዊ ለሆነ ይችላል፡፡

አንዳኛው ስ-መትና ከሠራ መሰኑበት ነው:: በከፍል እናድ እንደተጠቀሰው የፌዴራል
ፍ/ቤት ተፈዘገኑትና ምክትል ተፈዘገኑት በፌዴራል መንግሥት በቅላይ ማረጋገጫ
እቅራቢነት በተወካሪች ምክር ቤት የሚያጠው ሲሆን የከልል በቅላይ ፍ/ቤቶች
ቴፈዘገኑትና ምክትል ተፈዘገኑት በከልል ርዕስ መሰተፊድር እቅራቢያነት በከልሉ ምክር
በት ይሻማለ:: ከሠራ መሰኑበትም ከዚህ እንዲር የሚታይ ነው:: ይህ የፌዴራልና
የከልል በቅላይ ፍ/ቤቶች ተፈዘገኑቶችና ምክትል ተፈዘገኑት ለአገልግሎት አውጭነው ተጠይቄ
መሆናቸውን የሚያመለከት ነው:: የለለሁች የፌዴራልና የከልል ፍ/ቤቶች ይሞላች
ስ-መትና ከሠራ መሰኑበት ሂደት የሚያመለከተው እያንዳንዶ የፌዴራል ፍ/ቤት ይኖ
ለተወካሪች ምክር ቤት:: የከልል ፍ/ቤት ይኖ ይግባኝ ለከልሉ ምክር ቤት ተጠይቄነት
እንዳለበት የሚያረጋግጣ ነው:: ስለዚህ ተወካሪች ምክር ቤት የፌዴራል ፍ/ቤት ይሞላችን
ሥነምግባር:: የከልሉ ምክር ቤቶች ይግባኝ የየከልለዎችውን ይሞላች ሥነ ምግባር
ይቀጥበል::

የፌዴራል በቅላይ ፍ/ቤት ተፈዘገኑት ለተወካሪች ምክር ቤት የከልል በቅላይ ፍ/ቤት
ቴፈዘገኑቶች ይግባኝ ለየከልሉ ምክር ቤቶችቸው የፍ/ቤቶችን ሥራ ክንውን ሪፖርት
የማቅረብ ግዢዎች አለበቸው:: በሚቀርቡው ሪፖርት በመንተስብ ሂሳብ አውጭነው አካል
የፍ/ቤቶችን ሥራ እንቅስቃሴ ይገመማማል:: አስፈላጊው እርምትና እርምጃዎችን
ይመከራል ወይም እንዳውስድ ያደርጋል:: ይሆ ለለው የፍ/ቤቶችን ተጠይቄነት
ለማረጋገጥ የተዘረዘሩ ሥርዓት ነው::

የፍ/ቤቶች በቻት የሚያወደቀው በአገልግሎት አካል ነው:: ይህ ይግባኝ ተወካሪች
ሠራ ቤት የፌዴራል ፍ/ቤት:: የከልሉ ምክር ቤቶች ይግባኝ የየከልለዎችው ፍ/ቤቶች
በዕቅድያው መሠረት ማከናወናቸውን ለመቆጠበር ዕድል ይሰጣቸዋል:: ይሆ ፍ/ቤቶች
ለአገልግሎት የሰጣቸው ተጠይቄነት ተግባራዊ የሚሆንበት በዚ እንዲሁ አውጭነው አካል

ለለው የፍ/ቤቶችና የዕቅድ ተጠይቄነት ተግባራዊ የሚሆንበት በዚ እንዲሁ አውጭነው አካል
ማውጣት ሥልጣን ጋር የተያያዘ ነው:: በዚህ ሪፖርት እንዲሁ አውጭነው አካል የፍ/ቤቶችን
ሥልጣን የሚያመለከቱ እነዚህን በመስር ወይም በመቀየር የፍ/ቤቶችን የሠራ እንቅስቃሴ
ለቃጥበር ይችላል::

2.1.4.3 የወንጀል ተጠያቁነት

የዳኝነት ነገነት ዓይነትን ከወንጀል ስላለበት ነገ አያደርግቶችውም፡፡ እንደ ዓይነት የወንጀል ሲባን ተለለው ከተገኘ እንደ ማንኛውም ለው በወንጀል ይከሰሳል፡፡ ጥሩታቸው ሆኖ ለጥናም ተዘዴው ቅጣት ይቀማል፡፡ በወንጀል አካ መሠረት ዓይነት የመንግሥት ማረጋገጫ በመሆናቸው የወንጀል አካ አንቀጽ 402 እና ተከታታይ ድንጋጌዎች በእነስ ሌይ ተፈጥሣነት አድራሻው፡፡ ዓይነት በአካ አከበረነታቸው በእኔበረነትበት ወሰጥ አርቶ መሆኑ ይጠበቅባቸውል፡፡ ዓይነት ለመጥናቸውን አለአገባብ መጠቀም የለባቸውም፡፡ ዓይነት የአገብ አገልጻይ እንዲ ተገልጻዋቸው አይደለም፡፡ የዳኝነት ለመጥናን አገበት ለማግኘት መግለጫ ለማግኘት መጠቀም የለለባቸው መሆኑን ለአፍጋ እንደን መዘንጋት የለባቸውም፡፡ የሂን በመዘንጋት ፍትህን በጥቅም ጥቅም በመስጥና በመለወጥ የዳኝነትን ለሂ ክበር የሚያዋርድ ዓይነት ከሂኑ መሰናበት በቃ ለይሆን በአገብ አገባብ በወንጀል ለጠየቁ ይገባል፡፡

በፊልክልና በከልል (ለምሳሌ በአድማራል) ገብ ለቀበለ እና ከፍንቸ ተይዘው በወንጀል ተከሰው የተፈረደባቸው ዓይነት አሉ፡፡ የአገብ ዓይነት የአገብ አገበት መግለጫ የለባቸውም፡፡ የሂን በመዘንጋት ፍትህን በጥቅም ጥቅም በመስጥና በመለወጥ የዳኝነትን ለሂ ክበር የሚያዋርድ ዓይነት ከሂኑ መሰናበት በቃ ለይሆን በአገብ አገባብ በወንጀል ለጠየቁ ይገባል፡፡

2.1.4.4. የዳሰተለን ተጠያቁነት

ከአገብ መጠቀም የሚሰሩ ዓይነትን ለመቆጣጠር ለመከታታል የዳሰተለን ተጠያቁነት አይነተኛ መማርያም ነው፡፡ በከፍል እንደ እንዲተመለከተው በክፍት ሌይ የሚመሰል የዳሰተለን እርምጃ በሥነምግባር ይንብ ወይም በፍ/ቤቶች በክፍር ይንብት (rules) ሌይ መመራረት እንዲሰበት የዳኝነት ነገነት መርሆ አጥብቃ ይጠይቷል፡፡

እንደ ዓይነት መሆኑ የሚጠይቀውን ለነምግባር ክሳሽ የተጠያቁነት መርሆ የዳሰተለን እርምጃ እንዲመሰልበት ወይም ከሥራው እንዲመገኘ ይጠይቷል፡፡ የዳሰተለን ተጠያቁነት ተግባራዊ ለማድረግ ለነምግባር ይንብ ከቻልዎት ወጪዎን በቻልዎት ሌይ የዳኝነት ለነምግባር ምን መሆኑ እንዲሰበት የሚዘረዘሩርና ለዳሰተለን ክስ የሚያበቀ ይርጋታቸውን በተከከለ የሚያስቀምጥ መሆኑ አለበት፡፡ የሚፈለገውን ወጪት

ለማምጣት ይህ በቻ በቻ አይደለም፡፡ የሚፈልገውን ወጪት ለማምጣት ተደረሰ የሆናና ግልዕነት ያለው የዳስተላን አቤቱታ አቅራረብ ሥርዓትና የሥነምግባር ጽጋለት ስፈርም አስፈላጊውን እርምጃና ቁጥት ለመሰሪ የሚችሉ ሥርዓት መኖር አለበት፡፡ በዘመኑ መሰረት የሚዘረዘሩው ሥርዓት በፊቶ በፊል ይረስበኝ የሚል ወገን አቤቱታውን በቀሳሉ ለማቅረብ የሚያስተካለው መሆኑ አለበት፡፡ ግልዕነት በተመለከተ የሚዘረዘሩው ሥርዓት አቤቱታ አቅራቢው የአቤቱታውን ወጪት ማወቅ የሚመለከትለው መሆኑ አለበት፡፡

በተጨማሪው ማሸጻዊ፣ ቁልጥኩና ወጪታም የሆኑ የዳስተላን ሥርዓት መኖር አለበት፡፡ በፊቶ ሌይ የሚቀርብ የዳስተላን ክስ በፍጥነት ወይም ባዕሪ ገዢና ማሸጻዊ በሆኑ መንገድ መታየት አለበት፡፡ የዳስተላን ሥርዓቱ ክስ የቀረበበትን ዘቶ በተከሰሰበትን ጽጋይ መልስ መሰጠትና የመከላከል መብቱን የሚከላከል ወይም የሚያጠብ መሆኑ የለበትም፡፡ የሚዘረዘሩው ሥርዓት በመጥሪ ለቦና በመነሳናት በፊቶ ሌይ ለቀርቡ የሚችሉ አቤቱታውን ወይም የይግባኝ ጽጋፍናን እውነታነት ክላቶው አቤቱታውን ክፍምና መለያት የሚያስተካለው መሆኑ አለበት፡፡

በኢ.ፌ.ዲ.ሪ. የዳቃቃን ተጠቃቀነት ለማረጋገጥ ከተዘረገኑት ሥርዓቶች ወሰጥ የዳስተላን ሥርዓት አንዳ ነው፡፡ ይህ ለመሆኑ የአገልግሎቱ አንቀጽ 79(4) (ሀ) እና 81(6) ማየቱ በቻ በቻ ነው፡፡ አገልግሎቱ ከመጀመሪያውኑ ከዳኅናት ነባት መጠኑ የሚከተሉ በተማመመ መልከ በፊቶች ሌይ የዳስተላን እርምጃ የመውሰድ ሥልጣን የዳኅናት አካል ተርጉም ባለው ሆኖታ ተስታፊ ለሁነበት አካል መሰጠት አንዳለበት በማመን ሥልጣን የዳቃቃን አስተካድር ጽጋኤል እንደሆነ በግልጽ አስቀምጥል፡፡ የዳቃቃን ሥነምግባር ይንብያ ማወጣት ሥልጣን የዳቃቃን አስተካድር ጽጋኤል መሆኑ ተመለከቷል፡፡ በዘመኑ መሰረት በፋይራልና በከልል የዳቃቃን ሥነምግባርና የዳስተላን ይንብ ወጥተው ተግባራዊ አየሆኑ ነው፡፡

እነዚህ በፋይራልና በከልል የዳቃቃን አስተካድር ጽጋኤል የወጪ የዳቃቃን ሥነምግባር ይንብ ከተወሰነ ሌጅናቃቃ በስተቀር ተመሳሳይነት አድቃው፡፡ ከሚታወቂ ሌጅናቃቃ ወሰጥ አንዳን ለመጥቀስ የአይማራ በአራዊ ክልል ቅ/ቤቶች ክልል ቅ/ቤቶች የዳቃቃን

ሥነምግባር የቃቃት ከቅድመ ወጪና በቅድመ ለይ ለመፈጥቶች የሚገባቶችን የሰነ
ምግባር መርሆታ (guiding principles) እነዚህ ተዋዋይ በደንብ ወሰጥ ተከተው
የሚገኘት የእስተዳደሩ ጥሩቃቃት በቃቃው::

በለላ በኩል የፌዴራል ፍ/ቤቶች የቃቃት ስነምግባር ያንብና ከክልሉ ይግሞ የደቡብ
በፊርማ በፊረዥስትና ሁዝቦች ፍ/ቤት የቃቃት ᥥነምግባር ያንብ በንመለከት ሁለቱም
የሥነምግባር መርሆታና የእስተዳደሩ ጥሩቃቃትን በዘርዝር እኔታው ይዘዋል:: ሁቀቃነትና
ታማቃነትና ግለዕነትና ቅንነትና የሳሁበ አገልግሎትና ገለጠቃናት ሊግን ማከበር
በደንብ ወሰጥ ከተከተለቸት መርሆት ወሰጥ ጥቃቶች ዓይነቶች እናዚህ መርሆት
በማንኛውም የቃቃት ለክበሩና ለተገበሩ የሚገባቶች ዓይነቶች ስመርዝቶ ነርዘር ለልማት
በለላ ክፍል ትምህርት የሚማሩት ይሆናል::

በመጨረሻም ፍ/ቤቶችና የቃቃት የሳሁበና የመንግስትን አመራቸ ለየተርሱ የሚቃልት
የእስተዳደሩን ሥርዓት መያዜ ለለዕች የውሰጥ ቁጥጥር ሥርዓት በመዘርጋት ከለላ
የመንግስት አካል ጥልቻ ገበት በራሳቸው የራሳቸውን የውሰጥ በልሽ አስራርና
የሰነምግባር ችግር መቆጣጠርና ማስተካከል ሲቃል በቃቃው ነው:: ይህ ክልሆነ ጥን
በቀጥታም ሆነ በተዘዋዋሪ በለላ የመንግስት አካል ተወስኝ ስር መውራቸው አይቀርም::
ለዚህ የንጂጂላና የቴናን ፍ/ቤት የገመገቶችን ሁኔታ በምሳሌናት መጥቀስ ይቃላል::
በንጂጂላ (1993) የሙስና መሰራተኞችና ከቀጥጥር ወጪ መውጥት ፍ/ቤቶች
እንዲፈጸሙ እናርጋል:: በቴና (1992) በሙስና ለቦብ አስፈላጊ አካል ፍ/ቤቶችን
እንዲቆጣጠር ሥልጣን እንዲሰጠው ስስተዳደግ በዚ የቃቃት በአስፈላጊው አካል ከሥራ
ተባረዋል::

የመውያዣ ጥያቄዎች

1. የፌዴራልና የክልሉ ፍ/ቤቶች የቃቃት ለአገልግሎት አስፈላጊው ተጠይቷልት
አለባቸው?

2. የዳንነት ተጠያቁነት በማረጋገጥ ሲገድ የይግባኝ ሥርዓት ያለው ማረጋገጥ የሚገኘው? ፍ/ቤቶች (ፋይራራልና ክልል) በፊይራራል ተቀብሬው ፍ/ቤት ስበር ጥናል ቅሉት የተሰጠውን ወሰኑ (የቀደምነትነት ወሰኑ) የመከተል ተጠያቁነት አለባቸው?
3. በዳንነት ሥራ ወሰጥ ያለን መሰሳና ማግኘት ቁጥል አይደለም፡ የመሰሳና ቁጥሪ ከተቋላ መዘጋጀት ከልተቋላ ደንገዢ ለማጥበብ ከእስተኛነት ሥርዓት ወመሆኑ ለለምት ለዘረዝሩ የሚገባቸው ሥርዓቶች ምን መሆን አለባቸው? ከዚህ ወር በተያያዘ ደምናት በአገት መሰረት እንዲሰሩ የእስተኛነት ተጠያቁነት ከፍተኛ በታ አለው፡፡ ነገር ገን የእስተኛነት እርምጃ የተፈወመ ስህተትን ለማረጋገጥ የሚመለድ እርምጃ ነው፡፡ ደምናት በአገት እንዲሰሩ ለለምት ለመስክር የሚገባቸው እርምጃዎች ምን መሆን አለባቸው? ደምናት በአገት መሰረት እንዲሰሩ አሁን አየተሰጠ ያለው ስለጠና ምን አስተዋዕቱ ይኖረዋል?
4. የዳንነት ተጠያቁነት ለማረጋገጥ በፊይራራልና በክልል በቁ የአገት ማሻሻል አለ? ያለው የአገት ማሻሻል ምን ይመለሳል?

2.2. የዳንነት ገልፅ

ገልፅ በትጾታውኑ መርሆ አንድ መግለጫ በመሆኑ በዚህ ቤቱ ከተጾቃቄነት መርሆ ዓይነት የሚሸፍ ለሰው የዶምክራሲያዊ ሥርዓት መሠረታዊ መርሆ ነው::

ቆዳው ለሌላ ከዳንነት ተጾቃቄነት ዓይነት በማይሆን ለመጥቀስ እንደተሞከረው የፍ/ቤቶች ሥልጣን ሆነ በፍ/ቤቶች ወሰጥ ተመድቦው የሚሰሩ ይችች ሥልጣን ምንም አካባቢ በመሆኑ አካባቢ ፍ/ቤቶችና ይችች የሚጠበቅባቸውን ተግባር እያከናወነት መሆኑ አለመሆናቸውን የሚረጋገጥ የመቆጣጠር መብት አለው::

አካባቢ በፍ/ቤቶች የሚከናወነትን ተግባርና በይችች የሚሰጠትን ትብዛዣች ወሰናዊ በማውቅ እያንዳንዱ ይኩል ይህንን በትክክል እየተረሳሽ መሆኑ አለመሆኑን ሥራውን በቅልጥናና እየራለሙ መሆኑ አለመሆኑን ማየት መታዘዘበና ማጋገጥ እንዲቻል ፍ/ቤቶችና ይችች ሥራውቸውን የገልፅ መርሆን መሰረት አይርጋው ማከናወን ለቻሉ በቻ ነው::

የገልፅ መርሆ በፍ/ቤቶች በተለያየ መንገድ ተግባራዊ ለሆኑ ይቻላል:: እንደገኘውና ቅናዣው ገልፅ ችሎት ነው:: በፈዕሮራልና በከልል ፍ/ቤቶች ማቆቆማያ አዋጅ ወሰናዊ ትብዛዣች በፈዕሮራልና በከልል ፍ/ቤቶች ማቆቆማያ አዋጅ ቁጥር 6/1988 እንቀጽ 18 እና የፈዕሮራል ፍ/ቤቶች ማቆቆማያ አዋጅ ቁጥር 25/88 እንቀጽ 26 መጥቀስ ይቻላል:: ይህ ፍ/ቤቶች ሥራውቸውን በገልፅ መርሆ መሰረት እንዲፈጸሙ ለማድረግ የተደነገነ ነው::

ፍ/ቤቶች በገልፅ ችሎት እንዲያስቻሉ ማድረግ የህጻረተሰበ ክፍል በይችች የሚሰጠትን ወሰናዊ ትብዛዣች በከተማ መሰረት መሆኑ አለመሆኑን የራሳን ግንዘበ እንዲኖረው የድርጅል:: ገልፅ ችሎት ለተፈሰዣ ክፍት ለለማሆኑ አካባቢ የተማሪ መረጃ እንዲኖረው የድርጅል:: በተጨማሪም የፍትህ ተረካና የይችች ተጾቃቄነና ከሚረጋገጥ አይደለም ገልፅ ችሎት ከፍተኛ አስተዋዕና አለው:: የተመቻቻ ሆኖታ እስከለ ይረዳ ማንኛውም ይኩል የዳንነት ተግባሩን በገልፅ ችሎት የሚሰቻል ወጪታ አለበት:: ገልፅ ማንኛውም ይኩል

ለመሸጻት ከሚገባው የሥነምግባር መርሆም ወሰጥ አንቀጽ መሆኑ በፊዕራልና በከልል
ይቶታል የሥነምግባር ደንብ ወሰጥ በግልጽ ተደንግጋል:: ለምሳሌ የፊዕራል ፍ/ቤቶች
ይቶታል ሥነምግባር ደንብ አንቀጽ 8 እና የደበብ በአርብ በከልቦችና ተዘዘሩት ክልል
ፍ/ቤቶች የይቶታል ሥነምግባርና የፊዕራልን ደንብ አንቀጽ 7 መጥቀስ ይችላል:: ይኸን
መርህ ተግባራዊ አለማድረግም የፊዕራልን ተጠቃቅነትን አንደሚያስከትል በግልጽ
ተመልከቱል:: ስለዚህ ፍ/ቤቶች በፊጥ በተወስኑው መሠረት ሲሆምቻቻውን ለፊዝነቶች
ገልጽ በሆነ አካሄን ማከናወን ይኖርባችዋል::

ለለው የግልጽነት መርህ በፍ/ቤቶች ተግባራዊ የሚሆን መንገድ የይቶታል ወሰኔዎች
ለከተበት እንዲፈርስ በማድረግ ነው:: የይቶታን ወሰኔ ለከተበት በተለያየ መንገድ
እንዲፈርስ ማድረግ ይችላል::

የሙወቂያ ጥያቄዎች

1. የፍትህ ጥራትና የይቶታል ተጠቃቅነትን ከሚረጋገጥ አኅያ የይችነት ሥራ በግልጽ
ቻሉት እንዲከናወን ማድረግ ያለው ሙና እንደውት ይገለዋል? የግልጽነትን
መርህ በፍ/ቤቶች በግልጽ ቻሉት ተግባራዊ ለማድረግ ወጪው ተግርጓሚነትው?
2. በከናወል እንደ እንደተመለከተው ያች የይችነት ተግባራቸውን ሲያከናወነ
በተራስ ለደርሰባቸው ከሚቻል አለአግባብ ተወስና ነፃ መሆን እንዲለባቸው
የይችነት ነገነት መርህ ይጠቃቁል:: በሌላ በከራል አገበት ስለ ይችነት ሥራ መረጃ
የማግኘት መብት አለው:: ለዘሱ ይግሞ ተራስ ከፍተኛ ሙና ይጠቃቁል::
በይችነት ነገነትና በተራስ ነገነት መከከል ያለውን ሙካን እንደውት መጠቀቅ
ይችላል::

የኢትዮጵያ የዕለራዊ ክፍልና የወጪ ስርዓለኩ ሲገመንግስት

የፌዴራል ቅ/ቤቶች ማቅረብና አዋጅ ከነማኝኝያው.

የፌዴራል ቅ/ቤቶች የወጪ አስተዳደር ገበኩ ማቅረብና አዋጅ

የፌዴራል ቅ/ቤቶች የወጪ ማቅረብና ደንብ

የከልል መንግስት ሲገመንግስት ቅ/ቤቶች ማቅረብና አዋጅ፣ የወጪ

አስተዳደር ገበኩ ማቅረብና አዋጅ፣ ለንበኩና ለሰው አዋጅ

መንበረ ቁሳይ ታደሰ. (1994). የኢትዮጵያ አገኔ ፍትህ ገዢታዣች እና አበባ

ማስታወሻ ማኅበር የጥራቢና አዲሮቡክምል መምሪያ. (1994). በኢትዮጵያ

የዶምኬናዊ ሆኖታት ዓይነት ገዢታዣች እና አበባ አበባ

The Criminal Code of the Federal Democratic Republic of Ethiopia, Proclamation No.414/2004.

Alemayehu Tegene. (2007). Independence and Accountability of Oromia Regional State Judiciary In Light of The Judicial Reform Program. (Master Thesis AAU unpublished)

Canadian Judicial Council. (1998). Ethical Principles for Judges. Ottawa, Ontario:

Canadian Council

Ministry of Capacity Building. (2002). Justice System Reform in Ethiopia: Proceeding of the Work Shop on Ethiopian's Justice Reform, Addis Ababa: MCB

Shetreet, Shimon, and Jules Deschens, (eds.,) (1985). Judicial Independence: The Contemporary Debate, Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers.or Martinus Nijhoff Publishers, Boston/Lancaster.

Shetreet, Shimon. (1994). Justice in Israel: A Study of the Israeli Judiciary. Dordrecht/Boston/ London: Martinus Nijhoff Publishers

Vanderbilt, Arthur T. (1952). Cases and other Materials on Modern Procedure and Judicial Administration. New York: Washington Square Publishing Corp

- Cappelletti, M. (1983). "Who Watches the Watchmen? A Comparative Study on Judicial Responsibility." 31 American Journal of Comparative Law
- Dakolias, Maria and Thachuk, Kim (2000). "Attacking Corruption in the Judiciary: A Critical Process in Judicial Reform." 18 Wisconsin International Law Journal
- Griffen, Wendel L. (1998). "Comment: Judicial Accountability and Discipline." 61
- Larkins, Christopher. (1996). "Judicial Independence and Democratization: A Theoretical and Conceptual Analysis". 44 American Journal of Comparative Law 4
- Oxner, Sandra E (2003). "The Quality of Judges." The World Bank Legal Review: Law and Justice for Development Vol. 1 The Hague/London/New York: The World Bank
- Rosenn, Keith S. (1987). "The Protection of Judicial Independence in Latin America." 19 International American Law Review 1
- Seidman, Louis Michael (1987). "Ambivalence and Accountability." 61 Southern California Law Review
- White, Penny J. (2002). "Judging Judges: Securing Judicial Independence by Use of Judicial Performance Evaluations." 29 Fordham Urban Law Journal
- Perez Perdomo, R. Independence and Accountability.
International Bar Association Minimum Standards on Judicial Independence (1982)
United Nation Basic Principles on the Independence of the Judiciary (1985)
Universal Declaration on the Independence of Justice (1989)